

Water in beeld 2012

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Water in beeld

Voortgangsrapportage Nationaal Waterplan en
Bestuursakkoord Water over het jaar 2012

Voorwoord

We liggen goed op koers.

Terugkijkend op 2012 kunnen we namelijk vaststellen dat de uitvoering van het Bestuursakkoord Water flink op gang gekomen is. En dat is een grote verdienste van alle betrokken partners. Hetzelfde geldt voor het Nationaal Waterplan 2009-2015 waarvan de uitvoering nu halverwege is.

Een belangrijke conclusie is dat de lasten voor de burger binnen de perken zijn gebleven. Ondanks de toename van onze wateropgaven. Kortom, we beheersen de waterkosten steeds beter.

In het bereiken van de beoogde doelmatigheidswinst van structureel 750 miljoen euro per jaar vanaf 2020 liggen we zelfs voor op schema. Ook wat betreft de samenwerking tussen overheden onderling en met drinkwaterbedrijven is er goed nieuws. Er zijn al veel initiatieven genomen die tot verbeteringen leiden. Bijvoorbeeld op het gebied van gezamenlijke inkoop, handhaving en het innen van belastingen. Daarnaast hebben de gemeenten en waterschappen zich gebundeld in circa 60 samenwerkingsregio's. Binnen die regio's zijn afspraken gemaakt over investeringen en de uitvoering van operationele taken in de afvalwaterketen.

Ook de uitvoering van maatregelen voor de waterkwaliteit vordert gestaag. Het percentage maatregelen dat gereed is gekomen in het kader van de Kaderrichtlijn Water (KRW) is gemiddeld met 10 tot 20 procent toegenomen.

Het op orde brengen van de waterveiligheid ging ook in 2012 onverminderd door. Van de PKB Ruimte voor de Rivier zijn nu alle projecten in de fase van uitvoering gekomen. Het tweede Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP2) is inmiddels voor zo'n 60 procent gereed. En het nieuwe HWBP staat met de start van een gezamenlijk programmabureau van het Rijk en de waterschappen al in de steigers.

Zo kijken we ook vooruit, want in de toekomst moet de bescherming tegen hoogwater vanzelfsprekend op orde blijven. Net zoals de watervoorziening in tijden van droogte. In het Deltaprogramma is daartoe met strategieontwikkeling een volgende slag gemaakt op weg naar de Deltabeslissingen die we hierover in 2015 zullen nemen.

Zo blijven we werken aan water. Omdat de bescherming tegen hoogwater en de aanwezigheid van voldoende zoet en schoon water in een delta als de onze niet zo vanzelfsprekend zijn als het soms lijkt. Laten we ons daar vooral bewust van blijven.

Melanie Schultz van Haegen

Minister van Infrastructuur en Milieu

Verantwoording

Water in beeld is de voortgangsrapportage over de uitvoering van de actiepunten uit het Nationaal Waterplan 2009-2015 (NWP) en het Bestuursakkoord Water (BAW). Deze uitgave verschijnt onder verantwoordelijkheid van de minister van Infrastructuur en Milieu.

Op www.helpdeskwater.nl is een download van deze voortgangsrapportage beschikbaar.

Water in beeld is opgesteld door het Directoraat-Generaal Ruimte en Water van het ministerie van Infrastructuur en Milieu in samenwerking met het Interprovinciaal Provinciaal Overleg, de Unie van Waterschappen, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Vereniging van waterbedrijven in Nederland (Vewin).

Water in beeld wordt aangeboden aan de Tweede Kamer in samenhang met het departementale beleidsverslag over 2012.

De voortgang van de actiepunten is per paragraaf terug te vinden in een tabel. De acties die in voorgaande jaren zijn gerealiseerd, zijn niet meer in de tabellen opgenomen.

De betekenis van de kleurencode is als volgt:

	op koers
	vertraagd
	nog niet gestart
	onbekend
	gestopt
	getemporeerd

aanvullende informatie

	doorlopend/jaarlijks
	planning NWP / BAW afgerond
	bijgestelde planning
	gereed

Inhoud

Voorwoord	5
1 Terugblik op 2012	9
2 Samenwerken aan realisatie van het waterbeleid	15
2.1 Samen aan de slag	16
2.2 Kennis en innovatie	21
3 Waterbeleid in thema's	23
3.1 Waterveiligheid (incl. Kust en Rivieren)	24
3.2 Watertekort en Zoetwatervoorziening (incl. Randstad en Hoog Nederland)	39
3.3 Wateroverlast	43
3.4 Waterkwaliteit	47
3.5 Waterketen	50
4 Waterbeleid in gebieden	57
4.1 Ruimtelijke aspecten waterbeleid (incl. Randstad, Stedelijk gebied en Gebruik van water)	58
4.2 IJsselmeergebied	61
4.3 Zuidwestelijke Delta	63
4.4 Noordzee	66
4.5 Waddengebied	69
5 Nederland werkt wereldwijd met water	71
6 Financiën en doelmatigheidswinst	75
6.1 Uitgaven en ontvangsten van overheid en drinkwatersector	76
6.2 Doelmatigheidswinst	80
6.3 Lastendruk	86
Bijlagen	89
Ontwikkeling lastendruk en tarieven waterschappen	90
Afkorting en begrippen	94

Leeswijzer

Deze Water in beeld heeft een andere vorm dan in voorgaande jaren. Omdat het accent voortaan op digitale verspreiding ligt is voor een andere opmaak gekozen. Een geprinte versie is slechts in een beperkte oplage beschikbaar.

Wat betreft de inhoud is gestreefd naar een meer compacte rapportage. Actiepunten die in de jaren hiervoor al gereed waren, zijn niet meer in de actietabellen opgenomen.

Ook wordt met het oog op een meer compacte verslaglegging deels afgeweken van de inhoudvolgorde van het Nationaal Waterplan. In de tekst zijn daarom waar nodig verwijzingen opgenomen. Dit geldt bijvoorbeeld bij de paragrafen over rivieren en kust, die allebei bij het thema waterveiligheid zijn ondergebracht.

Op www.helpdeskwater.nl en als losse bijlage achterin de geprinte versie zijn een overzichtskaart van alle waterprojecten én een totaaloverzicht van de stand van zaken van alle actiepunten uit het Nationaal Waterplan en Bestuursakkoord Water opgenomen.

1 Terugblik op 2012

Werken aan water

‘Veiligheid en waterbeschikbaarheid lijken vanzelfsprekend, maar zijn dat niet. Daar moet heel wat werk voor worden verzet. Er is altijd werk aan de Delta.’

Deze woorden sprak Deltacommissaris Wim Kuijken op 10 april 2012 bij de opening van het waterpaviljoen op de tienjaarlijkse wereldlandbouwtentoonstelling Floriade. Zo is het en zo zal het blijven ook: Nederland werkt elke dag aan water. Op beleidsniveau en op de werkvloer. Landelijk, maar ook thuis om de hoek en internationaal. Als basis voor het waterbeleid dient het Nationaal Waterplan (NWP), waarin voor de periode 2009-2015 staat beschreven hoe Nederland Deltaland veilig en leefbaar blijft.

In 2012, het jaar waarover deze uitgave van Water in beeld rapporteert, was de uitvoering van het NWP dus op de helft. Puur getalsmatig is dat ook echt zo: het NWP telt circa 220 acties en het Bestuursakkoord Water (BAW) zo'n vijftig. Daarvan zijn er inmiddels zo'n 135 gerealiseerd. Een beperkt aantal acties is door vorige kabinetten geschrapt. Andere lopen continu door en komen nooit 'af'. Als deltaland blijft Nederland immers altijd werken aan water.

In de afgelopen jaren hebben de waterbeheerders (Rijk, waterschappen, provincies en gemeenten) samen met drinkwaterbedrijven, kennisinstituten en het bedrijfsleven op vele fronten concrete invulling aan het Nationaal Waterplan gegeven. Dit gebeurt langs de lijnen van onder meer de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW), het Bestuursakkoord Water en het Deltaprogramma. Waterwerkend Nederland is volop bezig met de uitvoering dan wel de voorbereiding van programma's en maatregelen.

Bestuursakkoord Water

In het BAW staan concrete afspraken van het Rijk, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Unie van Waterschappen (UvW) en de Vereniging van waterbedrijven in Nederland (Vewin) om het waterbeheer in Nederland efficiënter te maken en betaalbaar te houden. De totale uitgaven van de overheid en drinkwaterbedrijven aan watertaken bedroegen in 2012 6,7 miljard euro (prijsspeil 2012). Doelstelling is om vanaf 2020 structureel jaarlijks een bedrag van 750 miljoen euro te besparen. Daarbij draait alles om concrete, doelgerichte samenwerking tussen de waterpartners, met name bij de bescherming van ons land tegen overstromingen (Hoogwaterbeschermingsprogramma, HWBP) en in de afvalwaterketen. Uit de ontwikkelingen in 2012 valt af te leiden dat de partijen goed op koers liggen. Ondanks de extra kosten van de cofinanciering van het HWBP zien de waterschappen kans om de lastenstijging met doelmatigheidswinst op te vangen en deze gematigd te houden. De in 2011 ingezette trendbreuk wordt hiermee doorgezet.

(n)HWBP

Een van de BAW-afspraken is dat de aanleg en verbetering van primaire waterkeringen vanaf 2014 niet meer alleen door het Rijk, maar voor de helft ook door de waterschappen worden gefinancierd. Daardoor is er genoeg geld om zowel het lopende als het nieuwe HWBP (vanaf 2016) uit te voeren. Rijkswaterstaat en de waterschappen richten samen een uitvoeringsorganisatie op voor de voorbereiding en uitvoering van het Hoogwaterbeschermingsprogramma, inclusief prioritering, besluitvorming en toedeling van de financiële middelen. In 2012 is een begin gemaakt met de inrichting van het programmabureau voor het nieuwe HWBP.

Waterveiligheid

De programma's Ruimte voor de Rivier, Maaswerken en het tweede Hoogwaterbeschermingsprogramma zijn synoniem aan waterveiligheid. In het rivierengebied en in Limburg worden op tal van plaatsen projecten uitgevoerd om regio's tegen overstromingen te beschermen. Zo werd bijvoorbeeld in november 2012 de nieuwe keersluis bij Heumen in gebruik genomen. De plannen die de waterveiligheid in het gebied Ooijen-Wanssum vergroten kunnen nader worden uitgewerkt nu het Rijk 135 miljoen euro zal bijdragen aan de realisatie hiervan.

In juni 2012 klonk het startschot voor Ruimte voor de Rivier Zwolle, waar twee kilometer IJsseldijk landinwaarts wordt verlegd om de IJssel meer ruimte te geven. Voor de zomerbedverlaging van de IJssel tussen Kampen en Zwolle en de aanleg van een bypass is de uitvoering in voorbereiding nu er een projectbesluit is genomen. Ook is overeenstemming bereikt over de aanpak van de uiterwaarden van de IJssel bij Olst, waar ruimte voor water wordt gemaakt in combinatie met natuurontwikkeling en recreatie.

In augustus 2012 werd in de Overdiepsepolder (Noord-Brabant) de eerste terpenboerderij officieel in gebruik genomen, als onderdeel van een revolutionaire aanpak in de hoogwaterbestrijding. Een andere maatregel om Zuid-Holland en Noord-Brabant te beschermen, is het in september 2012 genomen besluit om het Volkerak-Zoommeer bij extreem hoogwater voor tijdelijke waterberging te gebruiken.

Ook binnen het HWBP-2 wordt goede voortgang gemaakt. Van de 89 projecten om afgekeurde dijken en kunstwerken weer op orde te brengen zijn er nu 58 afgerond. Er bevinden zich nu nog 22 projecten in de planstudiefase en de overige zijn in uitvoering. Eind 2012 werd een principeakkoord bereikt over de financiering van een zandige versterking van de Prins Hendrikdijk op Texel. Met deze innovatieve versterking worden natuurbouw en waterveiligheid gecombineerd en wordt tegemoet gekomen aan de wensen van bewoners en andere belanghebbenden op Texel.

Ten behoeve van de waterveiligheid besteedt Rijkswaterstaat extra aandacht aan het beheer van de uiterwaarden. Te veel begroeiing in de uiterwaarden kan de doorstroming van het

Schilthuispenning

Op 3 september 2012 ontving wetenschapper Frank Groothuijse de zestiende Schilthuispenning. Het toenmalige ministerie van Verkeer en Waterstaat stelde de Schilthuispenning in 1981 in om de belangstelling voor het waterschapsrecht te vergroten. De penning kan eens per twee jaar worden toegekend aan een persoon of organisatie die zich verdienstelijk heeft gemaakt voor het waterstaatsrecht.

Frank Groothuijse (1978) promoveerde op 5 juni 2009 op het proefschrift 'Water weren' dat ingaat op de juridische mogelijkheden om overstromingen en wateroverlast te voorkomen. Hierin besteedde hij zowel aandacht aan 'ruimte voor water behouden' als aan 'ruimte voor water creëren'. Groothuijse is actief op de brede terreinen van omgevingsrecht en waterrecht. Hij leidt bij de Universiteit van Amsterdam en het Instituut voor Bouwrecht een nieuwe generatie juristen op en adviseert waterschappen.

De penning is genoemd naar de Zuid-Hollandse gedeputeerde mr. G.J.C. Schilthuis (1884-1972), die zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt voor het waterstaatsrecht. Eind 2009 werd de vorige (vijftiende) Schilthuispenning uitgereikt.

water belemmeren, waardoor overstromingen kunnen ontstaan. In 2012 kwam het project Stroomlijn goed op stoom. Hierin pleegt Rijkswaterstaat in samenwerking met terreineigenaren een inhaalslag in het vegetatieonderhoud van het rivierbed.

Waterveiligheid in de grote rivieren is één van de nationale belangen die zijn vastgelegd in de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte. Om deze belangen te borgen in bestemmingsplannen en andere ruimtelijke plannen van overheden is het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (BARRO) opgesteld. Hierin is het rijksbeleid voor de grote rivieren vastgelegd waar gemeenten en provincies zich bij het opstellen van deze plannen aan moeten houden. Op 1 oktober 2012 trad het BARRO in werking.

Ook Vlieland en Terschelling worden beter beschermd tegen hoogwater. In oktober 2012 tekenden het Rijk en de regionale partijen een intentieovereenkomst over de ligging van de primaire waterkering op deze Waddeneilanden. Een groter deel van deze eilanden komt daardoor binnendijs te liggen. De laatste twee zogenoemde Prioritaire Zwakke Schakels van de Nederlandse kust, bij de Hondsbossche en Pettemer Zeewering in Noord-Holland, worden via zandsuppleties versterkt.

Deltaprogramma

Op Prinsjesdag, 18 september 2012, werd het Deltaprogramma 2013 aan de Tweede Kamer aangeboden. Het Deltaprogramma is het overkoepelende programma om de waterveiligheid en de zoetwatervoorziening in Nederland op orde te krijgen en in de toekomst te houden. Het kent negen deelprogramma's, die gerangschikt zijn naar regio of thema's. Hierin worden de deltabelissingen voorbereid over veiligheid, ruimtelijke adaptatie, zoetwatervoorziening, Rijn-Maas delta en IJsselmeergebied.

Watermanagementcentrum Nederland

Prins Willem-Alexander opende op 7 november 2012 het Watermanagementcentrum Nederland (WMCN) van Rijkswaterstaat in Lelystad. Het WMCN vervangt het Infocentrum Binnenvaart van Rijkswaterstaat en wordt het zenuwcentrum van het Nederlandse waterbeheersysteem genoemd. Het verzorgt de dagelijkse waterberichten uit het stroomgebied van de grote rivieren voor alle binnenvaart. Daarnaast verzorgt het centrum gegevens voor waterbeheerders over hoog- en laagwater, ijsvorming, storm, droogte en andere omstandigheden die de veiligheid van Nederlanders achter de dijken in gevaar kunnen brengen. Het WMCN wil uitgroeien tot een platform voor alle nieuwe technologieën en ontwikkelingen op watergebied.

Waterkwaliteit / Kaderrichtlijn Water

De Europese Kaderrichtlijn Water schrijft de EU-landen voor aan welke kwaliteitseisen het grond- en oppervlaktewater in 2015 moet voldoen. Zij hebben daarvoor de afgelopen jaren actieprogramma's en beheerplannen opgesteld, die inmiddels worden uitgevoerd.

De uitvoering van basismaatregelen uit het Nationaal Waterplan voor de waterkwaliteit op grond van Europese richtlijnen verloopt in het algemeen volgens schema. De uitvoering van aanvullende maatregelen uit de stroomgebiedbeheerplannen (2009-2015) vordert gestaag. Van de 44 benoemde maatregelgroepen geldt dat voor 17 maatregelgroepen meer dan 90 procent van geplande maatregelen in uitvoering of gereed is. Eind 2012 is het percentage KRW-maatregelen dat gereed is met gemiddeld 10-20 procent toegenomen ten opzichte van een jaar eerder. In 2012 zijn wel diverse maatregelen uit de plannen van 2009 gefaseerd tot na 2015, dan wel vervangen door andere maatregelen of ingetrokken door waterbeheerders. Er wordt hard gewerkt, maar de afronding van het *volledige* pakket maatregelen in 2015 raakt uit beeld. Oorzaken hiervan zijn vertraging bij grondverwerving en onduidelijkheid over de gevolgen van decentralisatie van het natuurbeleid en de herijking van de Ecologische Hoofdstructuur.

Waterketen

Met de acties uit het Bestuursakkoord Water is in 2012 flinke vooruitgang geboekt. Hierbij zijn tegelijk verbindingen gelegd om invulling te geven aan het extra accent dat het regeerakkoord van 2012 heeft gegeven aan duurzaamheid en innovatie.

De 415 gemeenten en 25 waterschappen hebben in goed overleg circa 60 regio's gevormd waarbinnen de samenwerking in de (afval)waterketen wordt aangepakt.

Ook met het realiseren van de doelmatigheidswinst is binnen de waterketen een goede start gemaakt. De feitelijke stijging van de belastingopbrengst ligt zelfs nog wat lager dan de doelstelling was.

De drinkwaterbedrijven raken in veel regio's steeds beter betrokken bij de aanpak. Het zwaartepunt van hun inspanningen ligt vooral op hun eigen bedrijfsprocessen. Zij houden de komende jaren daarbij rekening met forse investeringen in de zuivering en het leidingnetwerk.

Noordzee / Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM)

Het kabinet onderschreef in juni 2012 het advies ‘Een zee van mogelijkheden’ van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur. Dit gaat over de bescherming van de Noordzee én de kansen voor duurzaam gebruik van de Noordzee, inclusief de realisatie van windenergiegebieden voor de Hollandse kust en ten noorden van de Wadden.

In oktober 2012 is deel 1 van de Mariene Strategie voor het Nederlandse deel van de Noordzee door de Ministerraad aanvaard. Hiermee is de aftrap gegeven voor de implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM). De KRM verplicht de EU-lidstaten om de nodige maatregelen te treffen om in 2020 een goede milieutoestand te bereiken of te behouden op hun deel van de zee. Nederland kiest voor een pragmatische aanpak. De goede milieutoestand kan voor het grootste deel met bestaand en voorgenomen beleid worden bereikt.

Topsector Water / Innovatie

Water is één van de topsectoren in het economisch beleid van Nederland. Overheid, bedrijfsleven en kennisinstututen werken in het Topteam Water samen om de internationale positie van ons land op het gebied van watertechnologie (drink- en afvalwaterketen), deltatechnologie (veiligheid en waterkwaliteit) en maritieme technologie (haveninfrastructuur en scheepsbouw) te versterken. In april 2012 sloot de sector hierover het zogenoemde Innovatiecontract ‘Nederland Waterland, onze bron voor welvaart en groei’ af. Het programma van maatregelen en acties voor de komende jaren is gebouwd op elf innovatiethema’s, waaronder Waterveiligheid en slimme dijken, Leefbare delta, Water & Energie en Water & ICT.

In het najaar van 2012 zijn zogenoemde Topconsortia voor Kennis en Innovatie opgericht. Dit zijn stichtingen van onderzoeksinstituten en het bedrijfsleven, die zoeken naar manieren om vernieuwende producten of diensten op de markt te brengen.

Internationaal waterbeleid

In het internationaal waterbeleid van Nederland ligt een sterk accent op het vergroten van internationale kansen voor de Nederlandse watersector. Hierover verscheen in 2012 de zogeheten internationaliseringstrategie van de Topsector Water. Hierin staan maatregelen om meer opdrachten en orders voor de Nederlandse watersector in het buitenland te verwerven. Het programma omvat onder meer langlopende relaties met vijf deltalanden, namelijk Indonesië, Vietnam, Bangladesh, Mozambique en Egypte. Ook wordt structurele inzet verricht in China en de Verenigde Staten. In nauwe samenwerking met de overheden van deze landen worden projecten uitgevoerd op het gebied van integraal waterbeheer.

2 Samenwerken aan realisatie van het waterbeleid

2.1 Samen aan de slag

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

- Versterking samenwerking
- ‘Decentraal wat kan, centraal wat moet’
- Gebiedsgericht maatwerk actief benutten
- Meer samenhang in besluitvorming door het MIRT
- Stimulering publiek-private samenwerking
- Deltawet als grondslag voor Deltaprogramma, taken en bevoegdheden Deltacommissaris en Deltafonds

Mijlpalen 2012

- Wetvoorstel doelmatigheid en bekostiging hoogwaterbescherming
- Jongerencampagne ‘Waterwonderen’
- Docentenconferentie Wijzer met water
- Start ‘Centres of Expertise’ Water- en Deltatechnologie

Voortgang

Bestuursakkoord Water

Met de acties uit het Bestuursakkoord Water (BAW, mei 2011) is in 2012 een flinke voortgang geboekt. Het BAW vormt voor provincies, gemeenten, waterschappen, drinkwaterbedrijven en het Rijk de basis om landelijk en regionaal de samenwerking te versterken. Inzet zijn een doelmatiger waterbeheer en minder bestuurlijke drukte. De BAW-partners hebben besloten ook in deze nieuwe kabinetsperiode te blijven inzetten op de samenwerking onder de vlag van het BAW. Daarbij is niet alleen belangrijk wat nationaal wordt afgesproken, maar juist ook dat de partijen uit het BAW in de regio's intensiever gaan samenwerken. Met het regeerakkoord is een extra accent gezet op duurzaamheid en innovatie en op samenwerking met de Dienst Landelijk Gebied (DLG).

Uit het Regeerakkoord VVD-PvdA (november 2012)

Nederland leeft met water. Zorg voor waterbeheer en waterkwaliteit zal daarom altijd een essentiële overheidstaak blijven. Water- en natuuropgaven raken steeds meer met elkaar vervlochten. Rijkswaterstaat, de Dienst Landelijk Gebied en de waterschappen krijgen de opdracht om met voorstellen te komen die de efficiency bij beheer en onderhoud verhogen.

Een grote decentralisatie van taken en bevoegdheden vergt medeoverheden die op een passende schaal zijn georganiseerd. Voor de lange termijn hebben wij het perspectief van vijf landsdelen met een gesloten huishouding en gemeenten van ten minste honderdduizend inwoners voor ogen. De inwonersnorm kan worden aangepast aan de bevolkingsdichtheid in verschillende delen van het land. De waterschappen worden samengevoegd met de landsdelen. Samen met de medeoverheden willen we dit lange termijn perspectief realiseren.

Ontwikkelingen in de gewenste richting worden aangemoedigd.

De landelijke overheid zal zijn doen en laten in de contacten met medeoverheden richten op het gewenste eindbeeld.

Waterschapsverkiezingen gaan plaatsvinden op de dag van de verkiezingen voor Provinciale Staten.

We bevorderen opschaling tot tien à twaalf waterschappen.

Waterschappen verdwijnen uit de Grondwet.

Actietabel Bestuursakkoord Water

BAW algemene acties		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
B2	Procesafspraken bezuiniging/herijking natuurbeleid	■	●					
B3	Evaluatie NBWa met het oog op aanbevelingen uitvoering	■	●					
B4	Evaluatie uitvoering BAW				●			
BAW kaders, plannen en toezicht								
B7	Voorstel inhoud beheerprogramma's RWS en wp.	●	○					
B9	Voorstel evt. wijziging in taken voor zwemwater	●	○					
B10	Normering regionale (kanaal)dijken							●
B11	Besluit toedelen vaarwegbeheer		■	●				
B12	Wetswijziging Waterwet cs in verband met toezicht, kaders, etc.	■	●					
B13	Besluit overdracht wegenbeheer aan gemeenten en provincies		■		●			
BAW waterkeringen								
B14 t/m B22	Zie 3.1 Waterveiligheid							
BAW waterketen								
B23 t/m B29	Zie 3.5 Waterketen							
BAW samenwerking waterbeheerders								
B30	Professionalisering leidraden regionale keringen	■	●					
B32	Taak Informatiehuis Water groeit naar gehele domein	■	■					
B33	Samenwerking ICT onderzoeken	■	■					●
B34	Verkenning gezamenlijke primaire processen inkoop	■	●	○				
B35	Gezamenlijk fysisch, chemisch en biologisch meetnet	■	■	●				
B36	Gezamenlijke programma's kennis en onderzoek	■	●					
B37	Verkenning samenwerking vergunningen en handhaving	■	●					
B38	Samenwerking gem. en wp bij heffingen/belastingen	■	●					
B39	Gezamenlijk mobiliteitsplan	■	●					
B40	Overeenkomst versterking educatie	■	■					
B41	Overdracht van keringen en wateren	●	○					
BAW waterschapsbestel								
B42	Aanpassing belastingstelsel	■	●	●				
B44	Kleinere besturen	■	■					
B45	Afschaffing provinciale goedkeuring kostentoedeling	■	■					●
B46	Evalueren Waterschapswet in relatie tot de verkiezingen		■			●		

Jongeren en Water

De watersector heeft besloten gezamenlijk jongerenactiviteiten te ondernemen. Eén daarvan is een jongerencampagne die alle individuele activiteiten vanuit de sector verbindt. De campagne is gericht op jongeren in de leeftijd van 14 tot 18 jaar met primaire aandacht voor de bovenbouw van het vmbo/havo/vwo. Doelstelling is meer scholieren te stimuleren te kiezen voor een opleiding en loopbaan in de watersector. De site www.waterwonderen.nl ondersteunt deze campagne.

In de periode van november 2012 tot en met maart 2013 heeft de watersector een gastlessenestafette gehouden. Doel hiervan was dat professionals kennis delen met scholieren door op scholen lessen te verzorgen en bedrijfsbezoeken te organiseren. Met ruim 700 gastlessen zijn zo'n 20.000 jongeren bereikt. Om docenten meer bewust te maken van de mogelijkheden is de Docentenconferentie Wijzer met water gehouden.

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Actietabel NWP samen aan de slag									
8	Verkennen mogelijkheden versterking gebiedsontwikkeling incl. het versterken van vakmanschap professionals die betrokken zijn bij gebiedsontwikkeling								
Actietabel NWP waterbewustzijn									
22	Uitvoeren actieplan Watereducatie								

Doelmatiger werken en minder bestuurlijke drukte

Het bereiken van de doelmatigheidswinst, jaarlijks 750 miljoen euro vanaf 2020, ligt op koers. Hierdoor is het mogelijk dat de stijging van de lokale lasten voor burgers en bedrijven zoals afgesproken gematigd kan blijven. In hoofdstuk 6 wordt nader ingegaan op de lastenontwikkeling en de te behalen doelmatigheid.

Aan de vermindering van bestuurlijke drukte wordt met wet- en regelgeving en verandering van de cultuur vorm gegeven. Met de Omgevingswet wordt het planstelsel vereenvoudigd. In de technische wijzigingen van de Waterwet, die in de Tweede Kamer ligt, wordt de provinciale goedkeuring op de waterbeheerplannen van de waterschappen geschrapt. Tussen provincies en waterschappen worden afspraken gemaakt over het beperken van de omvang van de plannen. Door elkaar vroegtijdig te betrekken bij de planvorming is synergie in de uitvoering te bereiken en zijn tegengestelde belangen bekend, zodat hier nog op kan worden bijgestuurd.

Samenwerking operationeel maken

Rijk en waterschappen werken inmiddels in een gezamenlijk programmabureau aan het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma (zie paragraaf 3.1). Het wetsvoorstel doelmatigheid en bekostiging hoogwaterbescherming is in het najaar van 2012 ter behandeling voorgelegd aan de Tweede Kamer.

In de waterketen zijn inmiddels ruim zestig samenwerkende regio's gevormd. De wijze en voortgang in de samenwerking in de regio's is gedifferentieerd. In vrijwel alle regio's zijn de regionale doelen voor 2020 uitgewerkt en is een maatregelenprogramma uitgewerkt. In een

fors aantal regio's is ook begonnen met gezamenlijke uitvoering. De website samenwerken-aanwater.nl biedt een platform voor samenwerking en brengt goede initiatieven onder de aandacht. Een onafhankelijke visitatiecommissie gaat deze samenwerkende regio's adviseren over het verder verbeteren van de samenwerking en inzet op duurzaamheid en innovatie (zie paragraaf 3.5).

De samenwerking in het watersysteem kent een groot aantal initiatieven op het gebied van onder meer inkoop en aanbesteding, vergunningverlening en handhaving, informatie- en communicatie technologie, gezamenlijke belastingheffing en -invordering en human resources management. Het platform Water Ontmoet Water brengt medewerkers van de verschillende organisaties op bestuurlijk en werkvloerniveau bij elkaar en laat goede voorbeelden zien. Door uitwisseling van kennis en mensen en het gezamenlijk aanpakken van projecten, worden concrete resultaten bereikt. Ook stemmen Rijkswaterstaat, de waterschappen en de Dienst Landelijk Gebied hun werk af, zodat zij met een gezamenlijke opdracht in een regio aan de slag gaan.

Onderwijs

In het Bestuursakkoord Water geven het Rijk, waterschappen, provincies, gemeenten en drinkwaterbedrijven aan dat zij – samen met het bedrijfsleven en de onderwijssector – hun inspanningen versterken om het bestaande onderwijs over water te verbeteren [B40]. Het Topteam Water vestigde in haar advies in 2011 ook aandacht op het dreigend tekort aan goed opgeleide mensen voor de watersector. Inmiddels heeft dit geresulteerd in een Human Capital Agenda Water. Doel van deze agenda is te zorgen dat de watersector in 2020 over voldoende gekwalificeerd personeel kan beschikken. De komende tien jaar verlaten als gevolg van vergrijzing veel mensen de arbeidsmarkt. Tot 2020 is de vervangingsvraag voor de watersector ongeveer 40.000 fte.

De acties met betrekking tot educatie uit het Bestuursakkoord Water worden in het perspectief van de human capital agenda van de Topsector Water uitgewerkt. Zo loopt er een jongerencampagne en worden gastlessen en bedrijfsbezoeken voor scholieren georganiseerd.

Om het aantal technische hbo-studenten te laten groeien worden zogenoemde 'Centres of Expertise' (CoE) ingesteld. Dit zijn HBO-kenniscentra die zich rondom een thema specialiseren. Hierbij gaat het om een verregaande samenwerking tussen een hbo-instelling en het innovatief bedrijfsleven. De Hogeschool Zeeland heeft in 2012 van het ministerie van OC&W de erkenning gekregen voor het CoE Deltatechnologie. De Hogeschool werkt onder de vlag van de Dutch Delta Academy samen met de Hogeschool van Rotterdam en Van Hall Larenstein.

Eerder was de CoE Watertechnologie reeds aan de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden toegekend. Het CoE Watertechnologie maakt onderdeel uit van de watercampus Leeuwarden.

Waterschapsverkiezingen uitgesteld

Volgens de Waterschapswet moesten in november 2012 nieuwe waterschapsbesturen worden gekozen. Een wetsvoorstel om dit te veranderen (niet meer direct de burgers, maar indirect de gemeenteraadsleden zouden deze besturen moeten gaan kiezen) was wel ingediend, maar nog niet in de Kamer behandeld toen het kabinet viel. Vanwege de benodigde voorbereidingstijd van verkiezingen is daarop het wetsvoorstel gewijzigd in een voorstel dat uitsluitend de wettelijk verplichte waterschapsverkiezingen in november 2012 met twee jaar uitstelde. Het huidige kabinet heeft inmiddels volgens het regeerakkoord gekozen voor een wetsvoorstel dat de waterschapsverkiezingen (direct door de burgers) plaatsvinden in 2015, tegelijkertijd met de verkiezingen voor Provinciale Staten.

2.2 Kennis en innovatie

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

- Een kennisagenda voor de planperiode 2009-2015, die ook rekening houdt met de kennisbehoefte voor het Deltaprogramma
- Doorontwikkelen en onderhouden van kennisinfrastructuur
- Ambitie om op deltagebied toonaangevend te zijn in de internationale kennis- en innovatiearena

Mijlpalen 2012

- Innovatiecontract 'Nederland Waterland, onze bron voor Welvaart en Groei'
- Oprichting Topconsortia voor Kennis en Innovatie

Uit het Regerakkoord VVD-PvdA (november 2012)

Nederland heeft unieke kennis en kunde op het gebied van waterbeheer en waterkwaliteit en verdient daar veel geld mee. Deze kennis kunnen we ook gebruiken voor verduurzaming van de waterketen, waardoor de leefomgeving verbetert.

Actietabel NWP kennis en innovatie		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
25	Prioritering en programmering kennisontwikkeling en innovatie								
26	Uitvoeren Maatschappelijke Innovatie Agenda Water (MIAW)			●					
27	Verbeteren deltakennisinfrastructuur								

Voortgang

Nationale Kennis- en Innovatieagenda Water 2009- 2015

In 2012 zijn Rijkswaterstaat, het Directoraat-Generaal Ruimte en Water van het ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM) en de STOWA begonnen met het ontwikkelen van eigen Strategische Kennis- en Innovatieagenda's - in afstemming met het Deltaprogramma.

Maatschappelijke Innovatieagenda Water

De werkzaamheden voor de Maatschappelijke Innovatieagenda Water (MIAW) [26] zijn formeel afgerond in december 2012. De verschillende programmaliijnen zijn succesvol afgesloten. Door het project Building with Nature is ter afsluiting van de MIAW-periode een congres georganiseerd om de verworven kennis te delen. Flood Control 2015 deed hetzelfde als organisator van een groot internationaal congres. Beide projecten worden als business cases binnen de Topsector Water voortgezet.

Topsector Water

De Topsector Water is een van de negen topsectoren die het Kabinet Rutte I heeft gekozen als speerpunt voor het verder versterken van de economische positie van Nederland. De topsector Water richt zich op de deelsectoren Watern technologie, Deltatechnologie en Maritieme technologie.

Op 1 april 2012 is het innovatiecontract 'Nederland Waterland, onze bron voor Welvaart en Groei' afgesloten. Hierin hebben bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden afspraken gemaakt over de innovatieprogramma's voor de komende jaren. De Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek heeft zich voor 20,65 miljoen euro geëngageerd aan het innovatiecontract.

In het najaar van 2012 zijn zogenaemde Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) opgericht. Dit zijn stichtingen van onderzoeksinstituten en het bedrijfsleven, die zoeken naar manieren om vernieuwende producten of diensten op de markt te brengen. Door deel te nemen aan een TKI kan het bedrijfsleven in aanmerking komen voor een TKI-toeslag van 25 procent op de geldbijdrage aan de gezamenlijke kennis- en innovatieprogramma's. In totaal heeft de Topsector Water bijna 7,5 miljoen euro TKI-toeslag aangevraagd. De beoordeling voor de toedeling hiervan loopt.

In 2012 is ook een werkgroep Inkoop Innovatie Urgent ingesteld. Deze werkgroep moet er voor zorgen dat de vraag- en aanbodkant van innovatie beter met elkaar wordt verbonden. Daarnaast is een innovatiestrategie voor het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma (nHWBP) opgesteld. Deze innovatiestrategie slaat een brug tussen het innovatiecontract en de programmering van de investeringsstromen van het nHWBP.

In reactie op een motie van de Kamerleden Lucas en Jacobi heeft de staatssecretaris van IenM aan de Tweede Kamer laten weten dat de financiering van Wetsus wordt voortgezet (Brief 21 mei 2012, TK 33 000-XII, nr. 132). Wetsus is een samenwerkingsverband tussen bedrijfsleven en onderwijs op het gebied van watern technologie. Het voortbestaan van Wetsus is daarmee voor de periode 2013 - 2016 gewaarborgd.

3 Waterbeleid in thema's

3.1 Waterveiligheid

Beleidskeuzes Nationaal Waterplan

Algemeen waterveiligheid

- Actualisering van de waterveiligheidsnormen
- Toetsen van waterkeringen meer toekomstgericht
- Verkennen nieuwe concepten, zoals Deltadijken
- Ruimte reserveren voor beschermingszones
- Werk in uitvoering voortzetten
- Beperken van gevolgen van overstromingen door gebiedsgerichte uitwerkingen
- Rampenbeheersing en crisisbeheersing in de waterkolom
- Implementatie Richtlijn Overstromingsrisico's
- Bewoners buitendijks zelf verantwoordelijk voor eventuele herijking

Kust

- Lopend kustbeleid wordt voortgezet
- Kustfundament door zandsuppleties laten meegroeien met zeespiegelstijging
- Stimuleren evenwichtige ontwikkeling natuur, economie en bereikbaarheid
- Verkenning Haalbaarheid zandige zeewaartse uitbreiding over grote stukken kust

Rivieren

- Huidige afvoerverdeling handhaven
- Bestaande buitendijkse ruimte behouden, beschermen en beheren
- Ruimte voor de rivier om het riviersysteem op orde te brengen
- Anticiperen op hogere rivierafvoeren en een hogere zeespiegel
- Duurzaam behouden van bevaarbaarheid voor scheepvaart

Mijlpalen 2012

- Start programmabureau voor Nieuw Hoogwaterbeschermingsprogramma
- Wetsvoorstel doelmatigheid en bekostiging hoogwaterbescherming ingediend
- Draaiboek verlengde derde toetsronde vastgesteld
- Website voor delen van kennis en goede voorbeelden dynamisch kustbeheer
- Voorkeursbeslissing gebiedsontwikkeling Planuitwerking Ooijen-Wanssum
- Beleidsbrief over vegetatieonderhoud in het rivierbed (Stroomlijn)

Uit het Regeerakkoord VVD-PvdA (november 2012)

Het Rijk beperkt zich tot de normstelling en het toezicht op de primaire waterkeringen, de provincie tot de secundaire keringen en zijn rol als gebiedsregisseur.

Het in stand houden van de bestaande infrastructuur voor waterveiligheid krijgt bij het waterbeleid prioriteit. In een programma waterveiligheid worden de verschillende opgaven optimaal en innovatief gecombineerd.

Uitgaven voor waterveiligheid en de zoetwatervoorziening worden gefinancierd uit het Deltafonds.

De resterende investeringsruimte in het Infrastructuurfonds en Deltafonds tot 2028, kan in de komende kabinetsperiode voor 80 procent worden bestemd voor nieuwe projecten.

De uitvoering van de programma's Ruimte voor de Rivier en Maaswerken wordt voortgezet.

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Actietabel NWP waterveiligheid									
34	Nieuwe normen definiëren in een overstromingskans per dijkkring (principebesluit)		●			○			
35	Voorschrift toetsen en hydraulische randvoorwaarden aanpassen		●						○
37	In beeld brengen ruimtelijke consequenties van nieuwe normeringssystematiek en herijking beschermingszones								
38	Inzichtelijk maken of ruimte voor waterberging en rivierafvoer in rivierenbed volstaat (als onderdeel van vierde toetsing)								
39	Proeftoetsing representatief aantal dijkkringen aan nieuwe normen								
40	Definitieve besluitvorming over nieuwe normen					○			●
41	Toetsing primaire waterkeringen aan hydraulische randvoorwaarden van 12 jaar vooruit					○			○
42	Elke 12 jaar bekijken of normen voldoen								
45	Afwegen en vastleggen in bestemmingsplannen van ruimtebehoefte voor beschermingszones								
47	Doen van voorstellen voor risicozonering uitgewerkt op kaarten voor die gebieden die kwetsbaar zijn			●					
48	Opstellen AMvB vitale infrastructuur in kwetsbare gebieden			●					
50	Stimulering gebiedspilots					●			
54a	Ruimte voor de Rivier						●		
54b & d	Maaswerken - Zandmaas en Maasroute						●		
54c	Maaswerken - Grensmaas								●
54e	Zwakke schakels (zie HWBP-2)								
54f	Zeeweringen Zeeland						●		
55	Hoogwaterbeschermingsprogramma								
56	Periodieke toetsing waterkeringen								●
57	Richtlijnconforme risicokaarten				●				
58	Overstromingsrisicobeheerplannen						●		
59	Internationale afstemming EU-breed en binnen de stroomgebiedcommissies								
Actietabel NWP kust									
100	Vaststellen van het veiligheidsniveau voor bestaande bebouwing 13 kustplaatsen en maatregelenprogramma		●		○				
101	Toepassing Beleidslijn kust (2007)								
102	Nadere verkenning naar tempo en hoeveelheid benodigde zandsuppletie en meekoppelen andere belangen				○				
103	Norm gelijkend op die van de basiskustlijn ontwikkelen voor suppletie bij harde zeeweringen		●		○				
104	Onderzoek naar mogelijkheden harde zeeweringen toekomstvast te maken				○	●			
105	Doortontwikkeling zandsuppletie methode, waarbij onderzoek naar zandmotoren op meerdere plaatsen								

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Actietabel NWP kust									
107	Opstellen integrale visie op de gebiedsontwikkeling in de kustzone		●		○				
108	Ontwikkelingsgericht meedenken en waar mogelijk veiligheid met andere functies combineren								
109	Stimuleren samenwerking bij innovatief en risicobewust bouwen		●		○				
110	Verder operationaliseren van dynamisch duinbeheer	●	■	○					
112	Heroverwegen landwaartse reservering beschermingzones	■			○				
Actietabel NWP rivieren									
113	Uitwerken toekomstige laagwaterafvoerverdeling voor Rijntakken						●		
114	Verkenning onzekerheden beheersbaarheid afvoerverdeling bij hoogwater en mogelijke beheersmaatregelen						●		
116	Kader ontwikkelen voor vegetatie- en sedimentbeheer in het rivierbed langs de grote rivieren	●	■	○					
117	Uitvoeren van het project Stroomlijn					●			
126	Formulering rijksopgave voor het rivierengebied voor de lange termijn (2100)			●			○		
127	Onderzoek mogelijke peilstijging IJsselmeer op veiligheid IJsseldelta						●		
128	Onderzoek Rijnmond-Drechtsteden inclusief afsluitbaar open variant						●		

		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Actietabel BAW waterkeringen								
B14	Vervangen afspraken opslagpercentage		●					
B15	Overdracht financieel risico projecten HWBP		●					
B19	Besluit over vervolg Veiligheid Nederland in Kaart	●	●					
B21	Voorstel gezamenlijke uitvoeringsorganisatie RWS en waterschappen		●					
B22	Wetsvoorstel aanpassing financiering en toetsing		●					

Anders dan in voorgaande rapportages is in deze paragraaf ook de stand van zaken weergegeven van de onderwerpen Kust en Rivieren.

Voortgang

Deltaprogramma Waterveiligheid

Het waterveiligheidsbeleid heeft als doel de duurzame beheersing van overstromingsrisico's op een maatschappelijk aanvaardbaar niveau. Het Deltaprogramma hiervoor omvat de lopende uitvoeringsprogramma's (zoals Ruimte voor de Rivier en het tweede Hoogwaterbeschermingsprogramma) en de voorbereiding van de in 2015 te nemen Deltabeslissingen over zoetwatervoorziening en waterveiligheid (Deltaprogramma 2013, TK 33400-J, nr. 3). In het Deltaprogramma worden met het oog hierop veel acties van het Nationaal Waterplan (NWP) in samenhang beschouwd. Zo wordt in samenwerking met de regio het concept van meerlaagsveiligheid uitgewerkt. De oorspronkelijke planning van de acties 34, 37, 39, 40 en 41 – die afzonderlijk in het NWP waren opgenomen – is daarom aangepast aan de planning van het Deltaprogramma.

Actualisering veiligheidsnormen: gefaseerd van overschrijdingskans naar overstromingskans

In 2012 zijn conform de brief van de Staatsecretaris (7 mei 2012, TK 31 710, nr. 26) en de motie Van Veldhoven-Lucas (Kamerstuknummer 27625, nr. 26) nadere uitgangspunten geformuleerd [34, 40]. In het wetgevingsoverleg op 10 december 2012 heeft de minister van Infrastructuur en Milieu dit nog eens onderschreven. Het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma wordt geprioriteerd met de risicobenadering.

Tweede Hoogwaterbeschermingsprogramma

Het lopende, tweede Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP-2) omvat alle maatregelen die nodig zijn om de waterkeringen – dijken, duinen en kunstwerken – te versterken, die volgens de eerste en tweede toetsing op de waterveiligheid niet aan de norm voldeden.

Onderdeel van het HWBP is ook de versterking van de zogenoemde Prioritaire Zwakke Schakels langs de Nederlandse kust. Op verschillende locaties wordt in dit kader de zeewering versterkt én de ruimtelijke kwaliteit verbeterd.

Figuur 3.1 geeft de stand van zaken weer van het HWBP. De HWBP-projecten waar in 2012 een mijlpaal is gehaald, zijn gemarkeerd.

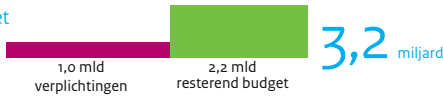
In 2012 werd vastgesteld dat drie projecten in het achterland van de Maeslantkering alsnog aan de veiligheidsnorm voldeden en dat dus geen HWBP-maatregelen nodig zijn. Eerder was dit al van negen andere projecten vastgesteld (zie figuur 3.1).

Figuur 3.1 Tweede Hoogwaterbeschermingsprogramma - stand van zaken per 31 december 2012

Uitvoeringsperiode

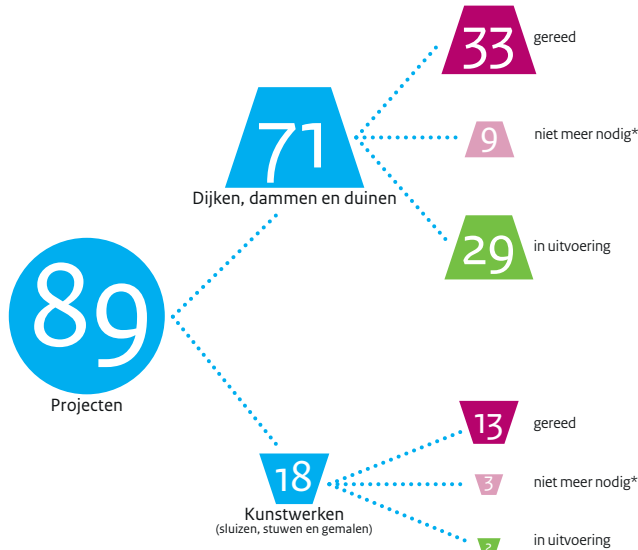

Budget

Doel: verbetering primaire waterkeringen

Blijvende bescherming van Nederland door versterking van dijken en/of kunstwerken

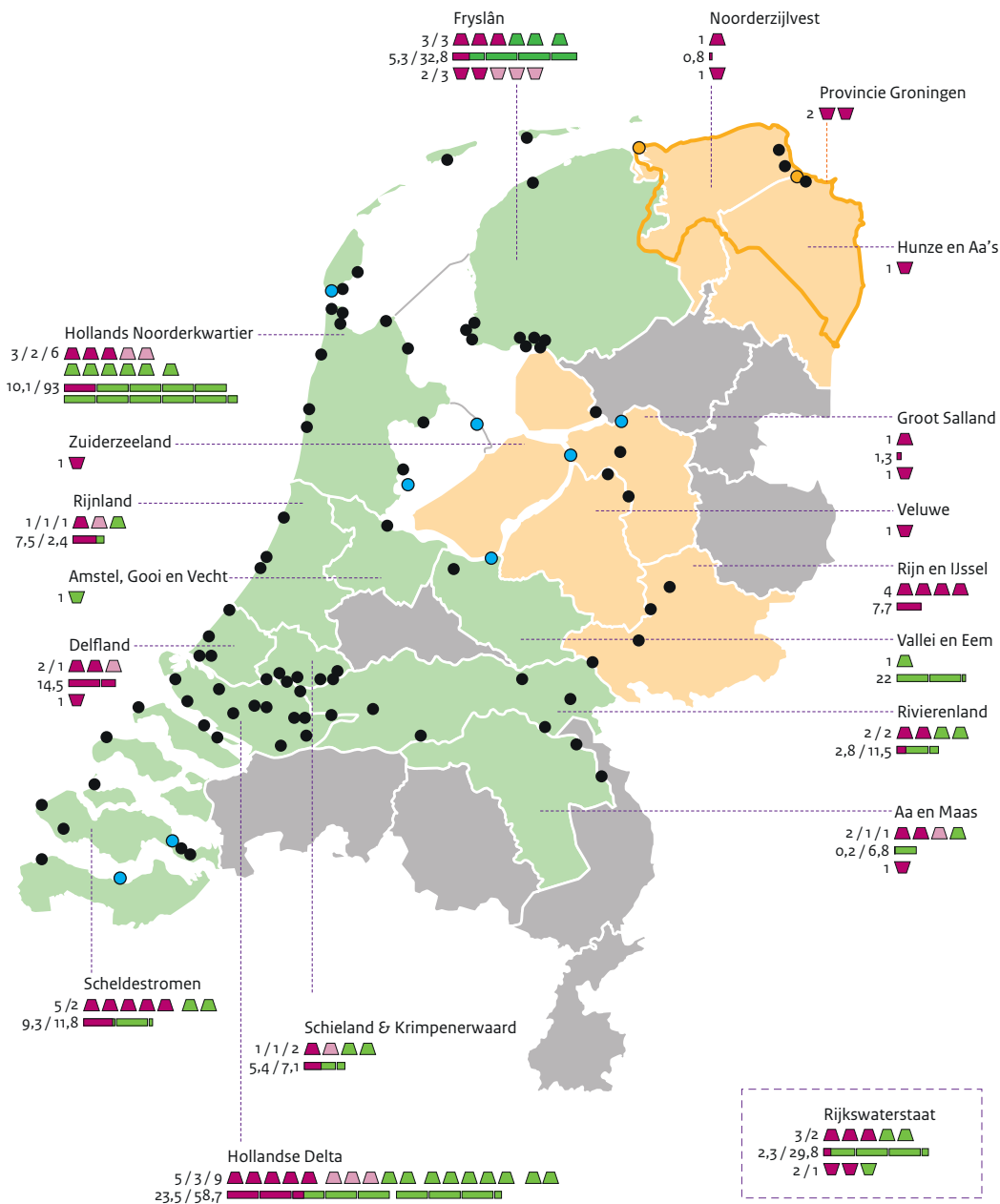
- Dijken, dammen en duinen**
- ▲ projecten gereed
 - △ projecten niet meer nodig
 - ▲ projecten in uitvoering
 - 10 kilometer voldoet aan norm
 - 10 kilometer voldoet niet

- Kunstwerken**
- ▲ projecten gereed
 - △ projecten niet meer nodig
 - ▲ projecten in uitvoering

- Waterschappen (naar status)**
- alle projecten gereed
 - projecten in uitvoering
 - geen projecten

- Projecten (naar organisatie)**
- Waterschappen
 - provincie Groningen
 - Rijkswaterstaat

*) Maatregelen bleken naar aanleiding van nader onderzoek niet nodig.

Over de voortgang van het HWBP in 2012 is twee keer aan de Tweede Kamer gerapporteerd (Brief VGR 2, 1 oktober 2012, TK 32 698, nr. 6 en brief VGR 3, 28 maart 2013, TK 32 698, nr. 9).

Nieuw Hoogwaterbeschermingsprogramma

Voor waterkeringen die in 2011 volgens de derde toetsing op de Waterveiligheid niet aan de norm voldeden, is een nieuw Hoogwaterbeschermingsprogramma (nHWBP) in de maak. Dit maakt vanaf 2014 onderdeel uit van het jaarlijkse Deltaprogramma. In 2012 hebben het Rijk en de waterschappen een programmabureau opgezet (B21) dat de financiering en programmering van het nHWBP verder uitwerkt [B15]. Het wetvoorstel doelmatigheid en bekostiging hoogwaterbescherming (2 november 2012, TK 33 465), waarin de afspraken uit het Bestuursakkoord Water rond dit thema zijn verankerd, is in het najaar van 2012 voorgelegd aan de Tweede Kamer [B22]. In het voorstel wordt de toetsronde van de waterkeringen verlengd naar twaalf jaar en is de rol van de provincies bij de toetsing geschrapt.

Volgens de Landelijke Rapportage Toetsing uit 2011 is voor een aantal keringen nog nader onderzoek nodig. In het Bestuursakkoord Water zijn afspraken gemaakt over een verlengde derde toetsing. De ambitie is om in deze verlengde derde toetsing over minimaal de helft van deze keringen een eenduidig oordeel te geven. Op 30 maart 2012 is het Draaiboek voor de verlengde derde toetsronde vastgesteld. Eind 2013 worden naar verwachting de resultaten opgeleverd, zodat deze kunnen worden benut bij het opstellen van het nHWBP.

Start voorbereiding vierde toetsingsronde Waterveiligheid

In 2012 is gestart met het project Wettelijk Toetsinstrumentarium 2017 (WTI 2017): de actualisatie van het voorschrift toetsen op veiligheid (VTV) en de hydraulische randvoorwaarden (HR) [35, 41]. Deze zijn nodig voor de vierde ronde van toetsingen op de waterveiligheid, die in 2017 start [56].

Gezamenlijke uitvoeringsorganisatie nHWBP

In het Bestuursakkoord Water zijn afspraken op hoofdlijnen gemaakt over financiering, organisatie en programmering van het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma (nHWBP). Het nieuwe HWBP wordt een gezamenlijke verantwoordelijkheid van het Rijk en de waterschappen. Tot 2011 financierde het Rijk dit programma volledig. Sinds 2011 zijn de waterschappen medefinancier. Om deze afspraken verder uit te werken en het programma voor te bereiden, hebben IenM en de waterschappen in 2012 het gezamenlijke Programmabureau nHWBP ingericht. Vanaf 2014 coördineert dit bureau behalve de opstelling van het jaarlijkse programma ook de uitvoering daarvan (voorbereiding, prioritering en besluitvorming, inclusief het beschikbaar stellen van de middelen).

Implementatie ROR

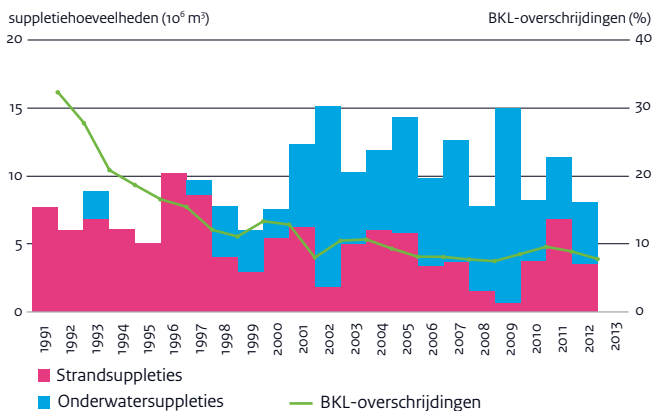
Voor de implementatie van de Europese Richtlijn Overstromingsrisicobeheersing (ROR) zijn in 2012 de internationale overstromingsrisico- en overstromingsgevaarkaarten beschikbaar gekomen voor de stroomgebieden van de Rijn en van de Maas. Ook zijn de eerste versies van internationale overstromingsrisicobeheerplannen (ORBP) voor deze stroomgebieden besproken in de internationale Rijn- en in de Maascommissies. De kaarten en plannen voor de stroomgebieden van de Eems en de Schelde volgen nog. Onder leiding van het Interprovinciaal Overleg (IPO) worden op basis hiervan de detailkaarten verder uitgewerkt voor de Nederlandse delen van deze stroomgebieden [57]. De nationale ORBP-en moeten in 2014 klaar zijn om in 2015 aan de Europese Commissie te kunnen worden gerapporteerd [58].

Kust

Zandsuppletie

Rijkswaterstaat heeft in 2012 8,06 miljoen kubieke meter zand gesuppleerd op de Nederlandse Noordzeekust [101]. Daardoor blijft het aantal overschrijdingen van de basiskustlijn onder de geaccepteerde 10 procent.

Figuur 3.2 Zandsuppleties en overschrijding van de basiskustlijn¹

¹ In Water in beeld over 2011 stond dat in 2011 10,7 mln m³ was gesuppleerd. Dit was niet correct. Er was eind december 2011 nog een suppletie uitgevoerd waardoor het totaal 11,4 mln m³ was.

Doelmatigheidswinst kustonderhoud

Rijkswaterstaat realiseert doelmatigheidswinst op kustonderhoud gericht op kustbescherming, door een gewijzigde inkoopstrategie voor de uitvoering van zandsuppleties. Voor de jaren 2012 tot en met 2015 wordt gewerkt met drie grote contracten met een looptijd van vier jaar (met een jaar uitloop in de uitvoering) waarin geprogrammeerde suppleties van meerdere jaren zijn opgenomen. Voorheen werden suppleties per jaar en vaak per stuk aanbesteed. Binnen de looptijd van de contracten wordt de opdrachtnemers grote flexibiliteit geboden voor de uitvoering, in de vorm van tweejarige tijdvensters.

Zandmotor

In 2012 is een zogenaamde Argus-mast neergezet op de in 2011 aangelegde Zandmotor. Op deze veertig meter hoge mast staan camera's die in verschillende richtingen opnames maken van de Zandmotor. Daarmee kan de natuurlijke ontwikkeling van de Zandmotor worden gevolgd als onderdeel van een tienjarig monitoring programma [105].

Dynamisch duinbeheer

Naar aanleiding van de Handreiking dynamisch kustbeheer uit 2011, hebben het Rijk en de waterschappen in 2012 een website opgezet [110] om de beschikbare kennis over dynamisch kustbeheer te delen. De site bevat een aantal voorbeeldprojecten waarbij natuurlijke processen, zoals verstuiving, de ruimte wordt gegeven². Door deze verstuiving kan zand dieper landinwaarts komen en zorgen dat duinen worden opgehoogd. Dit komt op de lange termijn de veiligheid ten goede.

Bescherming 13 kustplaatsen

In 2012 is met de betrokken overheden [100] besproken om het beleid voor de bescherming van 13 kustplaatsen te heroverwegen. Uit onderzoek bleek dat het reguliere kustonderhoud met periodieke zandsuppletie voldoende is om het buitendijkse beschermingsniveau op peil te houden. Inmiddels heeft de minister van Infrastructuur en Milieu de Tweede Kamer geïnformeerd dat een uitzonderingspositie voor deze kustplaatsen niet nodig is (Brief 27 maart 2013, 30 195, nr. 32).

Deltaprogramma Kust

Binnen het deelprogramma Kust van het Deltaprogramma verkent het Rijk samen met regionale overheden de integrale ontwikkeling van het kustgebied, waarbij ruimtelijke ontwikkeling samengaat met veiligheid. Hiervoor stelt het rijk een Nationale Visie Kust op. Het Rijk wil in het kustgebied een evenwichtige ontwikkeling stimuleren van natuur, economie en bereikbaarheid. Diverse acties van het NWP worden daarbij in samenhang beschouwd [102, 103, 104, 105, 107, 108, 112]. In 2012 is een concept kustvisie met betrokken overheden en maatschappelijke organisaties besproken.

² www.dynamischkustbeheer.nl

Rivieren

Ruimte voor de Rivier en NURG

Figuur 3.3 laat de stand van zaken zien van de programma's Ruimte voor de Rivier en de Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG) [54, 120, 122].

In 2012 is het programma Ruimte voor de Rivier grotendeels in uitvoering. Alleen voor enkele dijkverbeteringen langs de Lek tussen Schoonhoven en Langerak moet nog een projectbeslissing genomen worden. Vijf maatregelen uit het oorspronkelijke plan zijn inmiddels niet meer nodig.

Over de voortgang van Ruimte voor de Rivier in 2012 is twee keer aan de Tweede Kamer gerapporteerd (Brief VGR 20, 4 oktober 2012, TK 30080, nr. 61 en VGR 21, 28 maart 2013, TK 30080, nr.64).

Maaswerken

De stand van zaken van de projecten Zandmaas en Grensmaas, de waterveiligheidsonderdelen van het programma Maaswerken [54, 120, 122,] is te zien in figuur 3.4. De locaties waar in 2012 een mijlpaal is gehaald zijn in figuur 3.4 gemarkeerd.

Over de voortgang van het grote project Maaswerken in 2012 is twee keer aan de Tweede Kamer gerapporteerd (Brief VGR 22, 11 oktober 2013, TK 18 106, nr. 214 en VGR 23, 3 april 2013, TK 18 106, nr. 217).

Voorkeursbeslissing gebiedsontwikkeling Ooijen-Wanssum

Eind 2012 is de bestuursovereenkomst Planuitwerking Ooijen-Wanssum getekend, over de aanleg en verbetering van primaire waterkeringen en een waterstanddaling bij hoogwater. Dit in combinatie met ontwikkeling van natuur en landschap, verbetering van de leefbaarheid in Wanssum en ruimte voor nieuwe economische ontwikkelingen. Door middel van de integrale Gebiedsontwikkeling Ooijen-Wanssum willen de betrokken gemeenten, het waterschap, de provincie Limburg en het Rijk de wettelijke veiligheidsnorm uiterlijk in 2020 realiseren.

Vegetatie- en sedimentbeheer in het rivierbed langs de grote rivieren (Stroomlijn)

In 2012 is een beleidsbrief aan de Tweede Kamer (Brief 23 oktober 2012, TK 31710, nr. 27) geschreven over de aanpak van het vegetatieonderhoud van het rivierbed, ten behoeve van de waterveiligheid [116]. Als rivierbeheerder onderhoudt Rijkswaterstaat zoveel mogelijk in samenwerking met terreineigenaren de vegetatie, zodat er geen ongewenste opstuwung van

Figuur 3.3 Ruimte voor de Rivier en NURG - stand van zaken per 31 december 2012

Uitvoeringsperiode

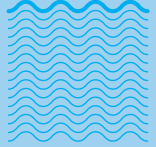
Budget

Doel: waterveiligheid

Veilige afvoer bij extreme omstandigheden in rivierengebied

16.000 m³/s
waterafvoer bij Lobith

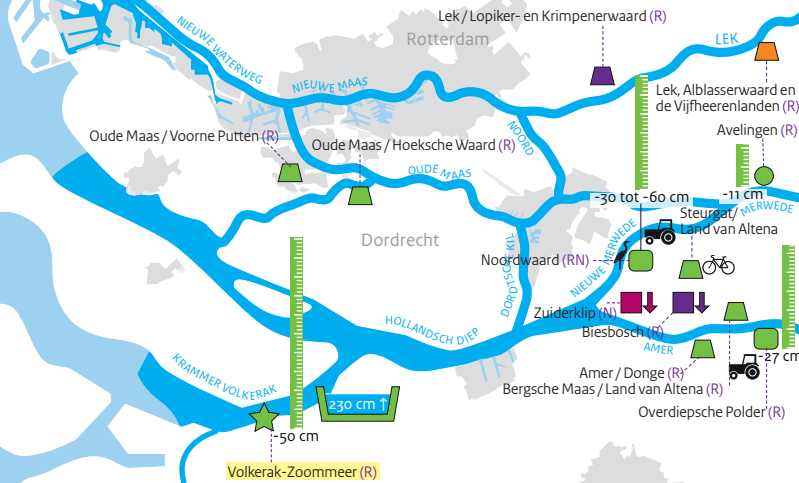

huidige afvoer: 15.000 m³/s

Doel: ruimtelijke kwaliteit

Verbetering ruimtelijke kwaliteit van het rivierengebied

*) Deze projecten maken geen deel uit van Ruimte voor de Rivier, maar dragen wel bij aan het doelbereik.

Waterveiligheid

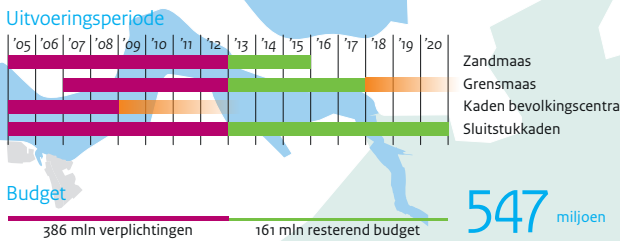
- uiterwaardvergraving (17x)
- dijkverbeteringproject (11x)
- dijkverlegging (5x)
- kribverlaging (4x)
- ontpoldering (2x)
- kadeverlaging (2x)
- obstakelverwijderen (2x)
- hoogwatergeul (1x)
- waterberging (1x)
- zomerbedverlaging + bypass (1x)

Ruimtelijke kwaliteit

- natte natuur (16x)
- recreatie (9x)
- landbouw (5x)
- wonen

Figuur 3.4 Maaswerken - stand van zaken per 31 december 2012

Doel: waterveiligheid, natuurontwikkeling en delfstoffenwinning

De inwoners van Limburg en Noord-Brabant worden beter beschermd (1:250) tegen hoogwater in de Maas. In samenhang hiermee ontstaat er circa 1650 hectare nieuwe natuur en komt circa 60 miljoen ton aan zand, grind en klei beschikbaar.

het water plaatsvindt. Rijkswaterstaat stelt hiervoor leggers op met regels over de maximaal toegestane vegetatieruimte in uiterwaarden. De inhaalslag voor het beheer van de uiterwaarden (Stroomlijn, [117]) kwam in 2012 goed op stoom.

Deltaprogramma Rivieren

In 2012 zijn de mogelijke strategieën geformuleerd [126] om de veiligheid van het rivierengebied ook in de toekomst te waarborgen. Daarbij wordt de verbinding gelegd met de actualisering van de normen en het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma. De strategieën zijn gebaseerd op de waterveiligheidopgave bij hogere rivierafvoeren.

Deltaprogramma Rijnmond-Drechtsteden

In de zomer van 2012 is in verschillende deelgebieden gestart met het verkennen van kansrijke maatregelen in relatie tot de lokale opgaven en kansen [128]. In samenwerking met partners worden de ingrediënten voor kansrijke strategieën geleverd. Verder zijn de volgende voorlopige keuzes gemaakt:

- Bij vervanging van de Maeslantkering (op z'n vroegst in 2070) wordt op dit moment als meest waarschijnlijke optie gezien om een nieuwe afsluitbaar open kering te realiseren. Deze keuze betekent dat voor alle ruimtelijke economische ontwikkelingen in de regio van de Nieuwe Waterweg er vanuit kan worden gegaan dat de Nieuwe Waterweg open blijft. Tegelijkertijd betekent deze insteek, dat op de lange termijn alle opties mogelijk zijn.
- Beweegbare rivierkeringen worden niet verder meegenomen in de kansrijke strategieën.
- Waterberging in de Grevelingen en het wijzigen van de afvoerverdeling zijn nog verder in onderzoek (zie ook paragraaf 4.3 Zuidwestelijke Delta).

3.2 Watertekort en Zoetwatervoorziening

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

Watertekort en zoetwatervoorziening (algemeen)

- De bestaande zoetwatervoorziening blijft tot 2015 uitgangspunt
- Bestrijding van droogte en verdroging overeenkomstig NBW-actueel
- Geen garanties dat er in de toekomst overal en altijd voldoende zoet water beschikbaar is

Randstad

- Rekening houden met verminderde zoetwateraanvoer
- Streven naar vergroting peilvakken binnen polders (gedecentraliseerd)
- Peilstrategie uit Nota Ruimte wordt onverkort voortgezet (gedecentraliseerd)
- Aanpak verzilting en bodemdaling (deels gedecentraliseerd)

Hoog-Nederland

- Grondwatersystemen op orde brengen (gedecentraliseerd)

Mijlpalen 2012

- Bestuurlijk symposium Hoog & Droog: 'Over de andere kant van de Delta'

Actietabel NWP watertekort en zoetwatervoorziening		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
60	Handhaven huidige zoetwatervoorziening en uitvoeren maatregelen watertekorten van NBW-actueel								
61	Landelijke verkenning zoetwatervoorziening en nemen van besluit over lange termijn zoetwatervoorziening						●		
62	Verkenning effect klimaatverandering op verdroogde en verdrogingsgevoelige natuur						●		
64	Onderzoek reële prijsbepaling in Nederland						●		
65	Geen-spijtmateregelen watergebruikers om aan te passen aan veranderende omstandigheden						●		
Actietabel NWP Randstad									
164	Onderzoek aanvoer zoetwater vanuit IJsselmeer voor zoetwatervoorziening West-Nederland						●		
165	Onderzoek naar loskoppelen van polders in het kader van tegengaan verzilting						●		
167	Transitie veenweidegebieden								
169	Tegengaan versnippering peilvakken met als doel robuust watersysteem								

Actietabel NWP Hoog Nederland		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
197	(Grond)watersystemen op orde brengen volgens afspraken NBW-actueel						●		
198	Herstel van natuurlijke processen met name van de beekdalen en de sponswerking van brongebieden						●		
200	Onderzoek zoetwatervoorziening, specifiek voor Hoog Nederland:						●		
	· De haalbaarheid van herstel sponswerking in hoge gronden om tekorten te voorkomen en overlast te beperken						●		
	· Nut, noodzaak en haalbaarheid voor hergebruik van gezuiverd afvalwater						●		
	· De haalbaarheid van het herstel van bestaande zoetwatervoorzieningen ten behoeve van land- en tuinbouw						●		

In deze paragraaf wordt anders dan voorheen ook de stand van zaken weergegeven van acties met betrekking tot Randstad en Hoog Nederland.

Voortgang

Knelpuntenanalyse zoetwatervoorziening

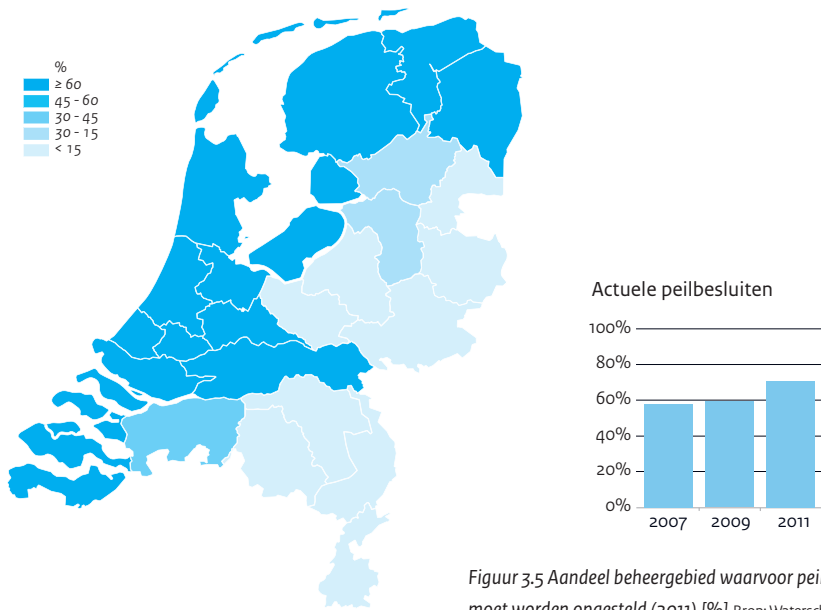
Van het deelprogramma Zoetwater van het Deltaprogramma werd in 2012 de tweede fase afgerond. Hierin zijn op basis van de eerdere knelpuntenanalyses vijf beleidsstrategieën ontwikkeld, waarmee oplossingen voor de problemen kunnen worden gevonden [61, 62, 64, 65, 164, 165].

Uit discussies met de regio's en de verschillende sectoren over de strategieën, bleek dat er – afhankelijk van regio en sector – voorkeuren waren voor specifieke elementen van de verschillende strategieën. Deze elementen worden samengevoegd tot twee of drie strategieën met elk enigszins verschillende accenten. Deze strategieën worden doorgerekend op hydrologische en economische effecten, om daaruit de elementen voor een voorkeursstrategie te kunnen destilleren.

Beheer van regionale watersystemen

De waterschappen zijn verantwoordelijk voor het vaststellen en handhaven van het waterpeil in hun beheergebied. Het gewenste waterpeil wordt vastgelegd na afweging van alle belangen in het gebied. Het bepalen van het Gewenste Grond- en Oppervlaktewaterregime (GGOR) is hierbij een belangrijke stap. In ongeveer de helft van het totale beheergebied van de waterschappen moeten peilbesluiten worden opgesteld. Het gaat om met name de laaggelegen delen van Nederland, ruwweg het gebied dat wordt bemalen. Deze peilbesluiten moeten in de regel eens per tien jaar worden herzien.

Figuur 3.5 laat zien voor welk aandeel van het beheergebied peilbesluiten moeten worden

Figuur 3.5 Aandeel beheergebied waarvoor peilbesluit moet worden opgesteld (2011) [%] Bron: Waterschapsspeil

opgesteld en hoeveel procent van de peilbesluiten actueel is. De waterschappen hebben de ambitie dat in 2015 minimaal tachtig procent van de peilbesluiten actueel is.

Voor de hoger gelegen delen van Nederland hoeven geen peilbesluiten te worden genomen. Hier is het GGOR een zelfstandig instrument voor het peilbeheer, door het bepalen van doelen en nemen van maatregelen op het gebied van waterbeheer. Daarbij moeten soms complexe afwegingen van belangen moeten worden gemaakt. Voor gemiddeld 77 procent van het beheergebied van de waterschappen moet een GGOR worden opgesteld. De voortgang van opstellen en uitvoeren van plannen om aan de GGOR-doelen te voldoen, verschilt per waterschap en stagneert (zie figuur 3.6). Reden hiervoor is de samenhang met aangehouden natuurontwikkeling en landschapsinrichting gefinancierd via het Investeringsbudget Landelijk Gebied. Waterschappen zoeken in overleg met provincies naar mogelijke aanpassingen van de doelstellingen en alternatieve vormen van financiering.

Tabel GGOR

	2009	2011
% GGOR-gebied, waar GGOR-opgave is omgezet in planvorming	28%	47%
% GGOR-gebied dat voldoet aan GGOR-doelen	22%	38%

Figuur 3.6 Bron: Waterschapsspiegel 2012

Waterbeheer in de Westelijke veenweidegebieden en het Groene Hart

De aanpak van het waterbeheer en de transitie van de veenweidegebieden in de Randstad [167, 169] is onderdeel van Uitvoeringsprogramma Groene Hart 2007-2013. In het programma Westelijk veenweidegebied [167] en specifieke deelprojecten waarin ontsnippering van peilvakken voorkomt [169], is sprake van (soms meerdere) aanzienlijke knelpunten in de voortgang³. De Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart i.o. meldt als redenen de bezuinigingen op het Investeringsbudget Landelijk Gebied en tijdrovende procedures en processen. Daardoor lag de nadruk in 2012 in de meeste gebiedsprojecten op heroriëntatie op de ambities, passend bij deze nieuwe financiële situatie.

Bestuurlijk Symposium Hoog & Droog

Op 6 juni 2012 hielden de regio's Zuid- en Oost-Nederland het bestuurlijk symposium Hoog & Droog: 'Over de andere kant van de Delta'. Vertegenwoordigers van overheden, belangenorganisaties, kennisinstellingen en bedrijfsleven gingen met elkaar in gesprek over de urgentie van de klimaatopgave in Hoog Nederland, en over duurzame, kansrijke oplossingsrichtingen. Ze onderkenden het gezamenlijk belang om actief en tijdig in te spelen op de klimaatontwikkelingen en spraken af om kansrijke initiatieven te bevorderen.

De samenwerkende partijen in Oost- en Zuid-Nederland zijn volop aan de slag met het ontwikkelen en implementeren van innovatieve oplossingen. Deze zijn te vatten in vier strategieën:

1. Waterbesparing en verminderen van de gevoeligheid voor droogte en watertekorten.
2. Vergroten van de watervoorraad: de sponsfunctie van Hoog Nederland.
3. Optimaliseren van de wateraanvoer: van hoofdsysteem tot in de haarvaten.
4. Investeren in nieuwe vormen van samenwerking.

³ Effectenmonitor 2012 / Voortgangsmonitor 2011 Groene Hart en Westelijke Veenweiden (31 januari 2013)

3.3 Wateroverlast

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

- Betere benutting van bodem voor wateropslag; perceeleigenaar is primair verantwoordelijk
- Uitvoeren van maatregelen uit het NBW-actueel en goede monitoring
- Er worden gebiedsnormen voor regionale wateroverlast vastgelegd

Mijlpalen 2012

- Gebruik waterbergingen in Noord Nederland

Actietabel NWP wateroverlast		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
66	Regionale watersystemen meer ruimte geven voor opvang hogere neerslagintensiteiten en meer neerslaghoeveelheden								
67	Ruimte bieden voor vasthouden en bergen van water bij nieuw in te richten natuurgebieden								
68	Stedelijke wateropgave oplossen voor grondwater en riolering						●		●
69	Maatregelen zoveel als mogelijk koppelen aan andere opgaven waaronder de Kaderrichtlijn Water						●		
71	Toetsing van het regionaal watersysteem aan de nieuwe KNMI scenario's				●				
72	Bezien of nieuwe afspraken nodig zijn om het watersysteem op orde te houden na 2015						●		
Actietabel NWP Hoog Nederland									
199	Onderzoek samenvallen piekafvoeren hoofdsysteem en regionaal systeem			●					

Voortgang

Regionale watersystemen en waterkeringen

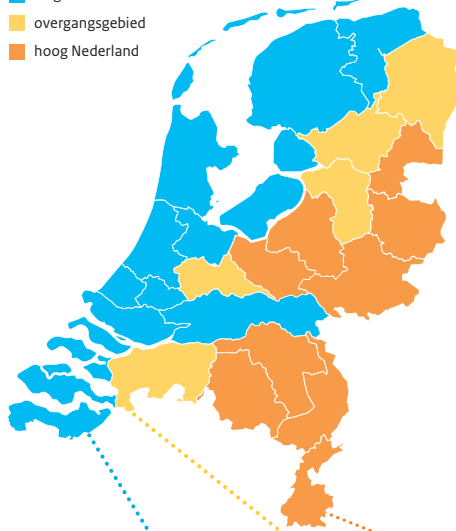
Met name de waterschappen zijn belast met de uitvoering van maatregelen om wateroverlast zoveel mogelijk te voorkomen [66, 67, 68, 69, 71]. Naast het reguleren van het waterpeil (zie paragraaf 3.2) werken de waterschappen aan maatregelen om aan de normen te voldoen voor regionale wateroverlast. Met name in de laaggelegen delen van Nederland zijn deze maatregelen van belang.

Om aan de normen voor wateroverlast te voldoen, richten waterschappen waterbergingsgebieden in: meren of polders waarin tijdelijk – bijvoorbeeld bij hevige regenval – water kan worden opgevangen om overlast op andere plaatsen te voorkomen. Vaak worden deze maatregelen gekoppeld aan plannen van derden.

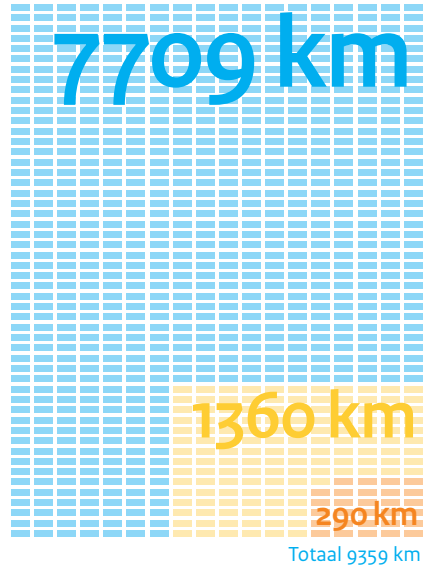
Figuur 3.8 Beheer van regionale keringen - stand van zaken per eind 2011

Indeling van Nederland

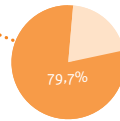
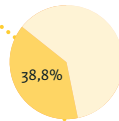
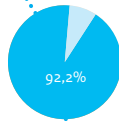
- laag Nederland
- overgangsgebied
- hoog Nederland

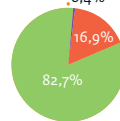
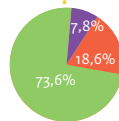
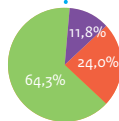
Lengte regionale waterkeringen genormeerd o.b.v. provinciale verordeningen (— = 10 km)

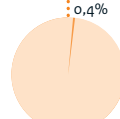
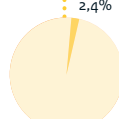
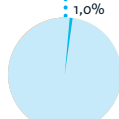
Deel van de regionale keringen dat is getoetst

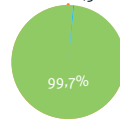
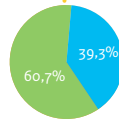
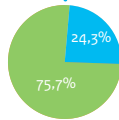
Oordeel over regionale keringen die zijn getoetst

Deel van de regionale keringen dat is versterkt n.a.v. toetsing

Wanneer wordt voldaan aan de norm?

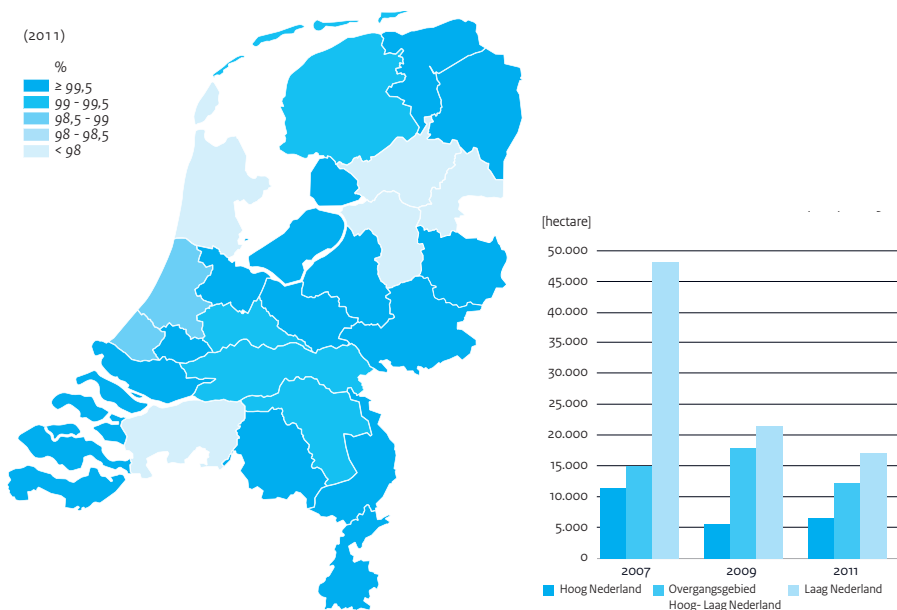

Bron: ABF Research, WAVES (Waterschap Analyse- en VerbeterSysteem)

Figuur 3.7 laat zien dat in 2011 99 procent van de gebieden aan de normering voor wateroverlast voldeden. In 2015 moeten alle regionale watersystemen op orde zijn.

Daarnaast houden de waterschappen regionale waterkeringen in stand, die bescherming bieden tegen wateroverlast vanuit de regionale wateren. Naar aanleiding van de doorbraak van de regionale waterkering bij Wilnis in 2003 hebben de provincies normen vastgesteld voor regionale waterkeringen. Een groot deel van de waterschappen heeft de regionale keringen inmiddels een eerste keer aan deze normen getoetst. Inmiddels zijn ze gestart met het verbeteren van afgekeurde dijkvakken. In het ontwikkelingsprogramma regionale waterkeringen hebben provincies en waterschappen afgesproken dat de regionale keringen in 2020 op orde zijn en voor een deel al in 2015.

Figuur 3.8 laat zien hoe groot de opgave is (het aantal kilometers regionale waterkeringen en km afgekeurd) en de stand van zaken om afgekeurde keringen te versterken (nu en naar verwachting in 2015).

Figuur 3.7 Aandeel beheergebied op orde en gebied dat nog niet voldoet aan de normen voor wateroverlast.

Bron: Waterschapspeil

Klimaatbuffers in gebruik

Begin januari 2012 was er wateroverlast in verschillende delen van Nederland. Door zware regenval in combinatie met noordwesterstorm ontstond vooral in het noorden van het land een zorgelijke situatie door verzadiging en verweking van kaden en dijken. Daarom zijn in Groningen de waterbergingsgebieden Peizermade, de Onlanden en rond het Leekstermeer in gebruik geweest om overtollig water tijdelijk op te slaan. Hierdoor werd voorkomen dat het gebied rond de Tolberterpetten onder water liep.

Het waterbergingsgebied Peizermade in Roderwolde werd zo versneld in gebruik genomen. De aanleg van het waterbergingsgebied (700 hectare groot) maakte deel uit van het project 'Herinrichting Peize' in het noorden van Drenthe, dat eind 2012 was afgerond. Doel van dit project waren de verbetering van de landbouwstructuur, aanleg van natuur en beperking van ongewenste overstromingen. Het herinrichtingsgebied Peize is in totaal zo'n 5.200 hectare groot. In een gebied van 3.700 hectare is de landbouwstructuur verbeterd. Verder is voor 1.500 hectare een combinatie van natuur (onderdeel Ecologische Hoofdstructuur) en waterberging gerealiseerd.

Het beekmoeras krijgt nu de kans zich spontaan te ontwikkelen. Afhankelijk van de klimatologische ontwikkelingen kan het waterpeil worden bijgestuurd.

Het project werd uitgewerkt door bewoners, landbouwers, Dienst Landelijk Gebied, Drenthe, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, waterschap Noorderzijlvest, de gemeenten Noordenveld en Tynaarlo en het Kadaster.

Versterking regionale waterkeringen Rijnland

Het Hoogheemraadschap van Rijnland versterkt in vijf jaar 150 km aan regionale keringen. Het leeuwendeel van de uitvoering is in 2012 aanbesteed. Dat jaar zijn ook de eerste, al eerder aanbesteede polders opgeleverd.

Het is dertig jaar geleden dat de dijken in het gebied tussen Wassenaar, Amsterdam, IJmuiden, Alphen aan den Rijn en Gouda een grote onderhoudsbeurt hebben gehad. Doordat de bodem daalt, moeten de dijken met een zekere regelmaat worden opgehoogd, verbreed en gestabiliseerd. De regionale keringen zijn vanaf 2007 onderzocht. Ze zijn niet voldoende stabiel en vaak ook te laag. In 2015 moeten deze dijken conform afspraken uit het Bestuursakkoord Water voldoen aan de door de waterschappen en provincies vastgestelde sterktenormen. Voor meer dan 130 kilometer dijken betekent dit een forse verbreding.

Het herstelprogramma kost tot 2016 ruim 100 miljoen euro. Dit is 50 miljoen minder dan bij de start was geraamd. Besparingen zijn bereikt door innovatieve technieken en het leveren van maatwerk. Overstromingsstudies en het afsluitbaar maken van watergangen (compartimentering) hebben geholpen om de noodzaak van maatregelen in beeld te krijgen.

Op het vlak van kostenbesparing wordt veel verwacht van een computermodel dat het mogelijk maakt om de plaatsing van damwanden strategisch te minimaliseren en van de verduurzaming van materialen, zoals beschoeiingspalen. Ook 'bouwen met de natuur' wordt overwogen, door het gebruik van riet in plaats van stortsteen.

3.4 Waterkwaliteit

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

- Vasthouden aan combinatie van aanpak bij de bron, hergebruik en zuivering, volgens het principe dat 'de vervuiler betaalt', waar het gaat om de reductie van verontreinigende stoffen in oppervlaktewater en grondwater
- Zwaartepunt ligt bij het verbeteren van de natuurlijke inrichting van watersystemen, wat vorm krijgt door de uitvoering van maatregelen uit stroomgebiedbeheerplannen 2009 en de voorbereiding van stroomgebiedbeheerplannen 2015

Mijlpalen 2012

- Bestuurlijke conferentie Schoon water voor duurzaam gebruik
- Werkprogramma Stroomgebiedbeheerplannen vastgesteld
- Belangrijke waterbeheerkwesties in beeld gebracht

Actietabel NWP waterkwaliteit		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
73	Uitvoering maatregelenprogramma eerste generatie stroomgebiedbeheerplannen	■	■	■					
74	Voortzetting saneringsprogramma waterbodembodem rijkswateren	■	■	■					
75	Stimuleringsregeling synergie			○				●	
76	Innovatieprogramma Kaderrichtlijn Water	■		○	○				
77	Bij de voorbereiding van tweede stroomgebiedbeheerplannen bevorderen synergie met andere beleidsterreinen								
78	Onderzoek naar inzet zuiveringsmoerassen			●					
80	Bevorderen dat de bestaande en toekomstige mogelijkheden van groenblauwe diensten benut worden								
82	Voortzetting uitvoeringsprogramma diffuse bronnen								
83	Uitvoering vierde nitraatactieprogramma				●				
84	Verplichtingen mestbewerking en -verwerking 'Convenant Schone en Zuinige Agrosectoren' uitvoeren			■					
85	Voortgangsrapportage uitvoering stroomgebiedbeheerplannen			●					
86	Evaluatie actieprogramma diffuse bronnen				●				
87	Monitoring stoffendiagnose								
89	Monitoren of aannamen bij toelating van gewasbeschermingsmiddelen in praktijk ook leiden tot aanvaardbare gehalten								
91	Besluit landbouwactiviteiten	■		○					
93	Uitbouw Activiteitenbesluit			●					
94	Uitvoering van het Convenant Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties								

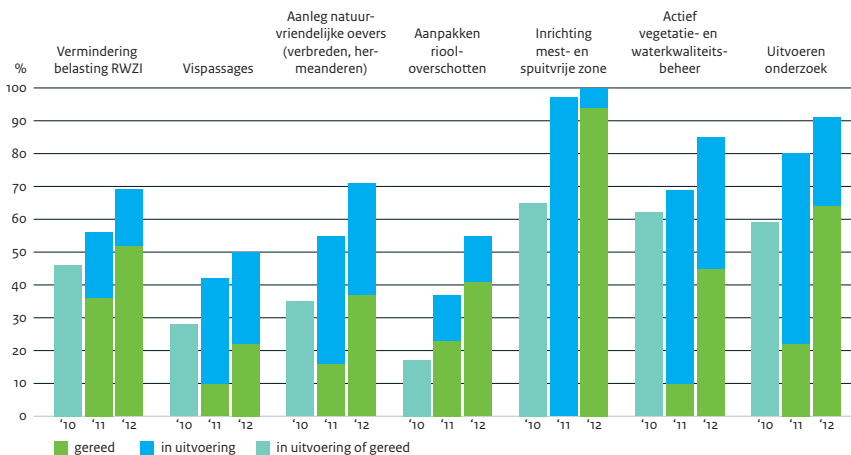
Voortgang

Uitvoering stroomgebiedbeheerplannen 2009-2015

Op grond van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) zijn in 2009 stroomgebiedbeheerplannen opgesteld, met de doelen en maatregelen om schoon oppervlakte- en grondwater voor duurzaam gebruik te realiseren. Het gaat om basismaatregelen in het kader van Europese richtlijnen, generiek beleid en om aanvullende, gebiedsspecifieke maatregelen. Daarnaast worden aanvullende maatregelen genomen die bijdragen aan de waterkwaliteit, maar die niet in de plannen zijn opgenomen. De maatregelen worden uitgevoerd door waterschappen, Rijkswaterstaat, provincies en gemeenten.

De uitvoering van basismaatregelen uit het Nationaal Waterplan voor de waterkwaliteit op grond van Europese richtlijnen verloopt in het algemeen volgens schema [73].

De uitvoering van aanvullende maatregelen uit de stroomgebiedbeheerplannen vordert gestaag. Van de 44 benoemde maatregelgroepen geldt dat voor 17 maatregelgroepen meer dan negentig procent van de geplande maatregelen in uitvoering of gereed is. Eind 2012 is het percentage KRW-maatregelen dat gereed is met gemiddeld tien tot twintig procent toegenomen ten opzichte van een jaar eerder. In 2012 zijn diverse maatregelen uit de plannen van 2009 gefaseerd tot na 2015, of ze zijn vervangen door andere maatregelen of ingetrokken door waterbeheerders. Er wordt hard gewerkt, maar de afronding van het

Figuur 3.9 Uitvoering KRW-maatregelen (Bron: Informatiehuis Water)

Blue Print to safeguard European waters

In november 2012 presenteerde de Europese Commissie de zogenoemde Blue Print als antwoord op de dreiging dat de doelen van het waterbeleid in Europa niet tijdig gehaald worden. De Blue Print beoogt een betere integratie van de verschillende waterrichtlijnen en een betere implementatie van de bestaande richtlijnen.

Dit leidt in de komende jaren niet tot aanvullende regelgeving. Wel worden vrijwillige instrumenten ontwikkeld, zoals richtsnoeren en kennisuitwisseling. De aanbevelingen van de Blue Print zijn verwerkt in het werkprogramma van de Common Implementation Strategy 2013-2015.

http://ec.europa.eu/environment/water/blueprint/index_en.htm

volledige pakket maatregelen in 2015 raakt uit beeld (zie figuur 3.9). Oorzaken hiervan zijn vertraging bij grondverwerving en onduidelijkheid over de gevolgen van decentralisatie natuur en herijking EHS.

Vorbereiding actualisatie stroomgebiedbeheerplannen (2015-2021)

In een conferentie in juni 2012 zijn op bestuurlijk niveau de uitgangspunten, kansen en belemmeringen van de implementatie KRW gedeeld. Het Werkprogramma stroomgebiedbeheerplannen 2015 heeft in 2012 ter inzage gelegen en is bestuurlijk vastgesteld [77]. Het Rijk heeft samen met maatschappelijke organisaties en het Planbureau voor de Leefomgeving belangrijke waterbeheerkwesties voor de komende planperiode in beeld gebracht. Dit document is ter inzage gelegd. Beide documenten vormen – samen met een beschrijving van het generiek beleid – het vertrekpunt voor de gebiedsprocessen van 2013. Tijdens deze gebiedsprocessen gaan regionale overheden en Rijkswaterstaat na wat de opgave is per waterlichaam en welke oplossingsrichtingen daarvoor moeten worden gekozen.

Het Informatiehuis Water werkt aan de inwinning en opslag van gegevens. Ieder jaar worden de resultaten voor de waterlichamen vastgelegd in factsheets.

Synergieprogramma en Innovatieprogramma KRW

De projecten die vallen onder de Synergieregeling KRW zijn volop in uitvoering. In 2012 is de regeling, inclusief de resterende middelen, gedecentraliseerd van het Rijk naar de provincies [75]. Het Innovatieprogramma [76] is in 2012 afgerond. De kennis wordt in samenwerking met Deltares, Wageningen UR, Stowa en Agentschap-NL verspreid.

Deltaplan Agrarisch Waterbeheer

In 2012 hebben waterbeheerders en de land- en tuinbouwsector afspraken gemaakt over samenwerken aan de wateropgave [80]. Afgesproken is de wateropgave (kwaliteit, kwantiteit, natuur) in samenhang op te pakken. Er is een quick-scan uitgevoerd waarin de opgave in zestien landbouwregio's in beeld is gebracht. Verkend is met welke maatregelen agrariërs aan de slag kunnen gaan en inkomsten kunnen genereren voor groen-blauwe diensten.

Mestbewerking en -verwerking

De procedure voor het wetsvoorstel van EZ met een mestverwerkingsplicht [84] is vertraagd. De wet zal waarschijnlijk op 1 januari 2014 in werking treden.

3.5 Waterketen

Beleidskeuze

- Vergroten onderlinge samenwerking
- Professionalisering en regionale aanpak
- Focus op kennis en innovatie
- Kosteneffectievere investeringen
- Efficiënter uitvoeren van operationele taken

Mijlpalen 2012

- Regionale samenwerkingsdoelen en maatregelenprogramma's uitgewerkt, start uitvoering
- Website samenwerkenaanwater.nl
- Interventieladder uitgewerkt

Actietabel BAW Waterketen		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
B23	Nut en noodzaak voorschriften gemeentelijk rioleringsplan	■	●					
B24	Afspraken samenwerking afvalwaterketen	■	●					
B25	75% zuiveringskringen effectief en doelmatig	■	■	●				
B27	Aanpassen zorgplicht inzameling stedelijk afvalwater	■	■					●
B29	Verkenning stimulering samenwerking in waterketen		●					

Voortgang

Het BAW vormt voor gemeenten, waterschappen, drinkwaterbedrijven, provincies en het rijk de basis om landelijk en regionaal de doelmatige aanpak van de waterketen te versterken. Van groot belang is dat met name de partijen regionaal intensief samenwerken om de doelen voor 2020 te bereiken: kwaliteit verbeteren, toename kosten beperken en kwetsbaarheid verminderen. De kansen hiervoor zijn in de regio's nader in beeld gebracht door regionale feitenonderzoeken en business cases. Met de acties uit het BAW is in 2012 een flinke vooruitgang geboekt, waarbij tegelijk verbindingen zijn gelegd om het extra

accent dat het regeerakkoord van 2012 heeft gezet op duurzaamheid en innovatie invulling te geven. In hoofdstuk 6 wordt een overzicht gegeven van de in de waterketen bereikte doelmatigheid.

Gemeentelijk Rioleringsplan en Omgevingswet

Aan de vermindering van bestuurlijke drukte wordt met wet- en regelgeving en verandering van de cultuur vorm gegeven. Met de Omgevingswet wordt het planstelsel vereenvoudigd. Hierbij wordt uitdrukkelijk aandacht besteed aan de planvorm van het Gemeentelijke Rioleringsplan (GRP) [B23].

De Omgevingswet zal inzetten op een doelmatige en gecoördineerde uitvoering van beleid. In de samenwerkende regio's betrekken de waterketenpartners elkaar vroegtijdig waardoor synergie in de uitvoering wordt bereikt en de belangen tijdig worden afgevoerd.

Samenwerken in circa zestig regio's

De 415 gemeenten en 25 waterschappen hebben in goed overleg circa zestig regio's gevormd waarbinnen de samenwerking in de (afval)waterketen wordt aangepakt. Dat is een opschaling met factor 7. Overal in het land zijn bestuurlijke afspraken vastgelegd [B24]. De wijze en voortgang in de samenwerking in de regio's is gedifferentieerd. Het is een proces dat van onderop vorm en inhoud krijgt.

Met het vaststellen van de interventieladder in de stuurgroep Water van december 2012 kan vanaf medio 2013 een onafhankelijke visitatiecommissie aan de slag. Deze commissie zal de regio's adviseren over het verder verbeteren van de samenwerking en afgesproken inzet. Van belang is de mate waarin dat zal bijdragen aan de landelijke doelen vanaf 2020.

Wat er in 2012 is gebeurd

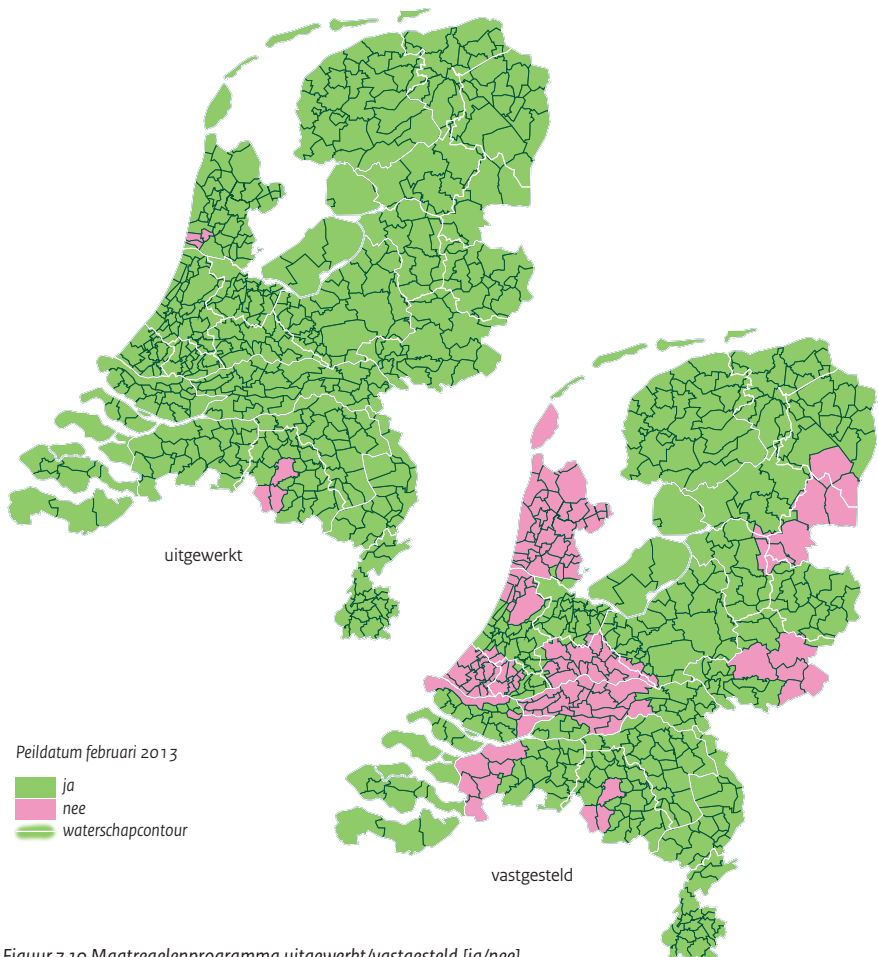
In vrijwel alle zestig regio's zijn de regionale doelen voor 2020 vastgesteld en is een regionaal maatregelenprogramma uitgewerkt. In een fors aantal regio's is ondertussen begonnen met gezamenlijke uitvoering.

In onderstaand overzicht worden de verschillen met 2011 duidelijk (zie figuur 3.10).

Percentages van gemeenten die gezamenlijk/regionaal doelen en maatregelen hebben uitgewerkt/vastgesteld

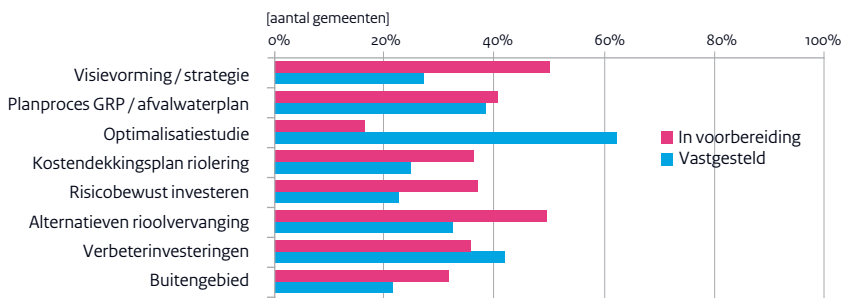
	begin 2012	begin 2013
Doelen uitgewerkt	83%	98%
Doelen vastgesteld	47%	88%
Maatregelenprogramma uitgewerkt	75%	98%
Maatregelenprogramma vastgesteld	39%	72%

Bij de intensieve samenwerking tussen gemeenten onderling en met waterschappen kan onderscheid worden gemaakt tussen (a) beleidsvoorbereiding en investeringsprogrammering en (b) de uitvoering van operationele taken. Het karakter van de werkprocessen, de schaal van samenwerken en de keuzes die in het kader van het uitwerkingsproces aan de orde zijn, verschillen. Het grootste deel van de jaarlijkse kosten in het beheer van de afvalwaterketen hangt samen met keuzes die worden gemaakt in het proces van beleidsvoorbereiding en investeringsprogrammering.

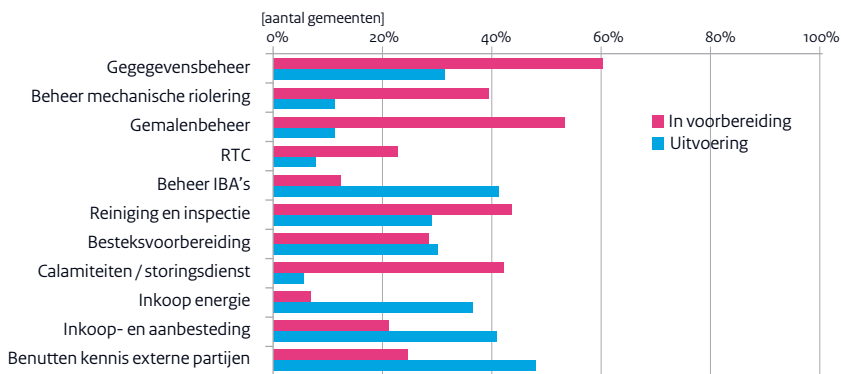
Figuur 3.10 Maatregelenprogramma uitgewerkt/vastgesteld [ja/nee]

Figuur 3.11 geeft een landelijk overzicht van verschillende onderdelen in het proces van beleidsvoorbereiding en investeringsprogrammering dat gezamenlijk wordt uitgevoerd, uitgedrukt als percentage van het totaal aantal Nederlandse gemeenten. De waterschappen doen allen mee in de trajecten.

Figuur 3.11 Onderdelen gezamenlijke beleidsvoorbereiding en investeringsprogrammering

Figuur 3.12 geeft een overzicht van verschillende werkprocessen in de uitvoering van operationele taken dat gezamenlijk wordt uitgevoerd, uitgedrukt als percentage van het totaal aantal Nederlandse gemeenten. Ook hier doen alle waterschappen mee. In 2012 is landelijk door de koepels vooral gewerkt aan het stimuleren van de samenwerking in de regio (door de website www.samenwerkenaanwater.nl, landelijke bijeenkomsten, nieuwsbrieven, ledenbrieven en een periodieke voortgangsrapportage).

Figuur 3.12 Onderdelen gezamenlijke uitvoering operationele taken

De drinkwaterbedrijven raken in veel regio's ook steeds beter betrokken bij de gekozen aanpak. Het zwaartepunt van hun inspanningen ligt echter vooral op hun eigen bedrijfsprocessen. Zij houden de komende jaren daarbij rekening met forse investeringen in de zuivering en het leidingnetwerk. Waar mogelijk en wenselijk werken de drinkwaterbedrijven samen met de ketenpartners voor kennisuitwisseling en gezamenlijke uitvoering van (beheers- en investerings-)projecten. Voorbeelden hiervan zijn het rioolbeheer in Noordwijkerhout, gezamenlijke aanbesteding in Limburg, maar ook in meer zakelijke activiteiten voor Dow Benelux (zie kader) en voor de Nederlandse Aardolie Maatschappij (NieuWater).

Verduurzaming afvalwaterketen

Afvalwater wordt steeds meer gezien als een bron van duurzame energie en schaarse grondstoffen. De afvalwaterketen maakt een transitie door van verduurzaming en sterke samenwerking met de lokale omgeving. Duurzaamheid en kostenefficiëntie zijn daarbij het uitgangspunt. In de Routekaart afvalwaterketen 2030 hebben de Unie van Waterschappen en de Vereniging Nederlandse Gemeenten mogelijke innovaties hiervoor in beeld gebracht. De Routekaart dient als inspiratiebron voor de verdere ontwikkeling van de afvalwaterketen.

De waterschappen zetten in 2012 sterk in op de productie van biogas en de winning van fosfaat op de rioolwaterzuiveringen. Hierover hebben zij eind 2011 ook convenanten afgesloten met het Rijk (Lokale Klimaatagenda, Green Deal en het Ketenakkoord Fosfaat). De ambitie van de waterschappen is om in 2020 minstens 40 procent van het totale energieverbruik van het waterschap (zowel afwaterzuivering als watersysteem) zelf duurzaam op te wekken. In 2012 is in dit kader door de UvW een verkenning gedaan naar de mogelijkheden van toepassing van wind- en zonne-energie.

Het totale energieverbruik in de afvalwaterzuivering bedraagt in 2012 7,8 PJ (vergelijkbaar met het elektriciteitsgebruik van 250.000 huishoudens). Samen produceren de waterschappen meer dan 100 miljoen kuub biogas per jaar. Dit is voldoende voor ca. 30 procent van het totale energieverbruik van de afvalwaterzuivering. Ook werd 125 ton fosfaat geproduceerd.

Een groot aantal rioolwaterzuiveringen wordt omgebouwd tot energiefabrieken. Dit zijn rioolwaterzuiveringsinstallaties die meer energie produceren dan nodig is voor het zuiveringsproces. In 2012 waren er vijf energiefabrieken en drie fosfaat terugwinlocaties in bedrijf. Er zijn in 2012 veel investeringsbesluiten genomen, waarmee dit aantal in de komende jaren sterk zal worden opgevoerd. Begin 2012 is het Transitieteam Grondstoffen opgericht, waarin alle waterschappen deelnemen. Deze organisatie verkent mogelijkheden voor terugwinning van andere stoffen zoals vezels, polymeren en alginaat en stimuleert de opzet van pilots.

Samenwerking West-Overijssel in afvalwaterbeheer

In West-Overijssel werken acht gemeenten en het Waterschap Groot Salland sinds 2012 samen aan het afvalwaterbeheer in hun regio. De gemeenten zijn Zwartewaterland, Kampen, Zwolle, Staphorst, Dalfsen, Olst-Wijhe, Raalte en Deventer. Het 'Gezamenlijk Afvalwaterbeheer West Overijssel' gaat verder onder de nieuwe naam RIVUS. Doel van de samenwerking is om de kwaliteit van het afvalwaterbeheer te verbeteren, de duurzaamheid te vergroten, de kwetsbaarheid te laten afnemen en de kosten te reduceren. Regionaal feitenonderzoek becijfert een besparing oplopend tot 5 miljoen euro per jaar in 2020 (gerekend vanaf 2010). De besparingen moeten gerealiseerd worden door bijvoorbeeld het gezamenlijk opstellen van plannen, het verlengen van de levensduur van het riool, het gezamenlijk aanbesteden van werkzaamheden, het versterken van de samenwerking met het bedrijfsleven en het slimmer inzetten van renovatietechnieken van het riool.

In 2012 is door de Unie van Waterschappen een Klimaatmonitor uitgebracht waarin de volledige klimaatvoetafdruk en energieverbruik van alle waterschappen in beeld is gebracht. Hierin zijn aanbevelingen gedaan voor de toekomst.

Overige ontwikkelingen

Voor de regio's die daartoe verzoeken zijn er kenniscoaches geselecteerd en opgeleid. Zij kunnen ervoor zorgen dat vastgelopen processen weer van de grond komen. Voor de uitvoering is de Stichting RIONED ingeschakeld.

De bereikte resultaten in de regio's worden pas goed zichtbaar wanneer goede voorbeelden van de samenwerking in de waterketen nader verkend worden. Gemeenten en waterschappen werken aan verschillende projecten, waarbij doelmatigheid, kwaliteitsverbetering (waaronder 'meer duurzaamheid') en vermindering van kwetsbaarheid voorop staan. In de benchmark rioleringsbeheer en de bedrijfsvergelijking zuiveringsbeheer over 2012, die in het najaar van 2013 verschijnen, komen de prestaties van gemeenten en waterschappen nadrukkelijk aan de orde. Hierbij worden ook individuele projecten geïnventariseerd.

Regio Utrecht werkt samen in Water Innovatie Netwerk (WINNET)

In de regio Utrecht werken veertien gemeenten en het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden structureel samen in de afvalwaterketen, het geheel van riool en afvalwaterzuivering. Zij streven hierbij naar een doelmatiger, duurzamer en efficiënter beheer. Doel is om ook in de toekomst te kunnen blijven zorgen voor goed beheer van riolering en zuivering, tegen aanvaardbare kosten.

Het waterschap en de Utrechtse gemeenten werken al langer op projectbasis samen binnen WINNET, het Water Innovatie Netwerk. Sinds 1 januari 2013 is deze samenwerking structureel. Die krachtenbundeling maakt het beheer van de afvalwaterketen niet alleen doelmatiger, maar zorgt uiteindelijk ook voor verbetering van de kwaliteit van het oppervlaktewater. De samenwerking spitste zich aanvankelijk vooral toe op kennisontwikkeling en onderzoek. Daarnaast werken de partners in wisselende samenstelling ook aan projecten zoals monitoring, beheer, innovatie, klimaat, beleid en inkoop. Geleidelijk aan kan de samenwerking zich zo steeds verder verbreden. Naast De Stichtse Rijnlanden nemen de volgende gemeenten nemen deel aan WINNET: Bunnik, De Bilt, Stichtse Vecht, Houten, Lopik, Montfoort, Nieuwegein, Oudewater, Utrecht, Utrechtse Heuvelrug, Wijk bij Duurstede, Woerden, IJsselstein en Zeist.

Afvalwater wordt industriewater

Zeeuws-Vlaanderen heeft weinig zoet water en tegelijk veel grote industriële bedrijven. Voor Dow Benelux ging waterbedrijf Evides op zoek naar een nieuwe bron om een deel van de watervraag van het chemieconcern in Terneuzen in te vullen. Samen met het Waterschap Scheldestromen is de afgelopen jaren een uniek waterketenproject gerealiseerd. Met behulp van een membraanbioreactor (MBR) wordt uit huishoudelijk afvalwater een hoogwaardig effluent geproduceerd. Dit effluent gebruikt Evides voor de productie van gedemineraliseerd water voor Dow Benelux.

De samenwerking tussen de verschillende waterpartijen levert veel op: Evides heeft een goede waterbron, waterschap Scheldestromen kan dankzij de MBR het water beter en goedkoper zuiveren en Dow Benelux maakt in haar chemische proces gebruik van verantwoord water.

4 Waterbeleid in gebieden

4.1 Ruimtelijke aspecten waterbeleid

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

Ruimtelijke aspecten algemeen

- Water meer bepalend
- Bouwen op fysisch ongunstige locaties op basis van integrale kosten-batenanalyse
- Versterken van de watertoets
- Meer inzicht in ruimtelijke reserveringen en beschermingszones

Stedelijk gebied

- Urgente knelpunten uiterlijk in 2015 aangepakt, de overige uiterlijk in 2027
- Verstedelijkingsopgaven worden integraal aangepakt
- Bij locatieontwikkeling streven naar per saldo toename van groen en water
- Maatregelen combineren met herstructurering bestaand bebouwd gebied
- Water op straat wordt deels geaccepteerd, mits geen onaantvaardbare schade en overlast
- Internationaal best practices verkennen
- Kennisnetwerken op het gebied van stedelijk water worden verstevigd

Gebruik van water

- Benut synergievoordelen met andere opgaven bij investeringen in waterbeheer
- Publiek-private samenwerking en gebiedsontwikkeling bieden kansen
- Rijksoverheid gastheer op rijkswateren middels een 'ja, mits...' -houding

Mijlpalen 2012

- Afronding Actieprogramma Water en Ruimte
- Start regionale leergemeenschappen Watertoetspraktijk
- Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (BARRO) in werking getreden.
- Onderzoek vitale en kwetsbare functies voor overstromingen afgerond
- Start voorbereiding structuurvisie Ondergrond

De indeling van deze paragraaf wijkt af van voorgaande jaren. Nu is het onderwerp 'Gebruik van water' hierin opgenomen.

Voortgang

BARRO

Waterveiligheid in de grote rivieren is één van de nationale belangen die zijn vastgelegd in

Actietabel NWP ruimtelijke aspecten waterbeleid		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
10	Uitwerking differentiatie water meer bepalend					○			
11	Uitwerken kosten-batenanalyse op fysisch ongunstige locaties					○			
12	Verbreding toepassing watertoetsproces naar meer aan dacht voor klimaatverandering, waterveiligheid, watertekort en waterkwaliteit						●		
13	Opnemen in BARRO bepaling voor gemeenten om beschermingszones van primaire waterkeringen vast te leggen in bestemmingsplannen	●		○					
17	Onderzoek om ruimte op lange termijn beschikbaar en geschikt te houden					○			
Actietabel NWP stedelijk gebied									
201	Ontwikkelen beleid voor regenwater en grondwater			●		○			
202	Aanpak van urgente knelpunten wateroverlast en waterkwaliteit						●		
203	Aanpak overige knelpunten wateroverlast en waterkwaliteit								
206	Wereldwijde verkenning best-practices in bestaand (groot)stedelijk gebied						●		
207	Ontwikkeling innovatieprogramma duurzaam stedelijk watersysteem	●							
Actietabel NWP gebruik van water									
96a	Onderzoek mogelijkheden energie bij de projecten Afsluitdijk en Brouwersdam								
96b	Rijksbeleid voor warmte-koude opslag								
97	Onderzoek naar de effecten van klimaatverandering op scheepvaart in kader van landelijke verkenning zoetwatervoorziening								

Noot: De planning van acties 10, 11, 17 en 201 uit het NWP is in het Deltaprogramma herzien op basis van nieuwe inzichten.

de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte. Om deze belangen te borgen in bestemmingsplannen en andere ruimtelijke plannen van overheden is het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (BARRO) opgesteld. Hierin is het rijksbeleid voor de grote rivieren vastgelegd waar gemeenten en provincies zich bij het opstellen van deze plannen aan moeten houden. Op 1 oktober 2012 trad het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (BARRO) in werking [13].

Deltaprogramma Nieuwbouw en Herstructurering

In het deelprogramma Nieuwbouw en Herstructurering van het Deltaprogramma is gewerkt aan de uitwerking van het concept meerlaagsveiligheid. In 2012 is onderzoek afgerond naar de kwetsbaarheid van vitale en kwetsbare functies voor overstromingen [48]. Dit onderzoek geeft eerste antwoorden op de vraag onder welke omstandigheden en op welke manier het ‘waterrobuust inrichten’ van vitale en kwetsbare functies kansrijk en zinvol is.

Binnen het thema klimaatbestendige stad wordt verkend hoe ruimtelijke maatregelen de

gevolgen kunnen beperken van wateroverlast, droogte en hitte. Hiertoe zijn eind 2012 coalities gevormd met daarin publieke en private partijen die met elkaar verantwoordelijk zijn voor de inrichting van onze steden. De coalities zijn geformeerd rond vier domeinen: Stedelijk water, Openbare ruimte en groen, Bouw en stedelijke ontwikkeling en Infrastructuur. Deze coalities brengen in 2013 advies uit aan de stuurgroep van het deelprogramma over onder meer de onderlinge rolverdeling, gewenste (bestuurlijke) afspraken en benodigde instrumenten voor een klimaatbestendige stedelijke omgeving.

Regionale leergemeenschappen

In 2012 zijn de aanbevelingen uit de evaluatie van de Watertoets uitgewerkt [12]. Daarnaast hebben de Unie van Waterschappen, het ministerie van Infrastructuur en Milieu, Nirov (vereniging voor professionals op het gebied van ruimtelijk beleid) en CURNET (netwerk innovatieve bouw kennis) het Actieprogramma Water en Ruimte afgerond. Dit actieprogramma hielp de waterschappen om competenties te ontwikkelen als gebiedspartner en het stimuleerde de partijen om water beter te verankeren in ruimtelijke ordening. Daarbij zijn ook de resultaten van de evaluatie van de Watertoets betrokken. Hieruit ontstonden de zogenoemde regionale leergemeenschappen, voor een betere uitvoering van de watertoetspraktijk.

In 2012 is ook gestart met de afstemming van het Deltaprogramma met de Omgevingswet.

Structuurvisie Ondergrond

In 2012 is een programma van start gegaan om te komen tot een Structuurvisie op de Ondergrond (STRONG). Op het gebruik van die ondergrond wordt steeds meer beslag gelegd als gevolg van de winning van geothermische energie, drinkwater en delfstoffen, de opslag van fossiele brandstoffen, CO₂ en afvalstoffen, warmte- en koudeopslag [96b]. Ook ondergronds bouwen en ondergrondse infrastructuur, zoals buisleidingen, spelen hierbij een rol. Vanwege de beperkte ruimte, het voorkómen van aantasting van de ondergrond en afstemming met activiteiten boven de grond, is het belangrijk dat er duidelijkheid komt over het gebruik van de ondergrond. Ook voor het maken van bredere ruimtelijke afwegingen is een structuurvisie van belang.

4.2 IJsselmeergebied

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

- Versterking strategische zoetwaterfunctie IJsselmeergebied
- Op korte termijn beperkte aanpassing peilbeheer
- Studie peilstrategie lange termijn in relatie tot zoetwatervoorziening en veiligheid
- Peil Markermeer en Veluwerandmeren loskoppelen van IJsselmeer
- Versterking Afsluitdijk gecombineerd met multifunctionele inrichting
- Extra onderzoek naar verbetering natuurkwaliteit in Markermeer-IJmeer
- Streven naar duurzame visstand en daarbij behorende duurzame visserij
- Principebesluit over toekomst van ecologische ontwikkeling in het Markermeer en IJmeer
- Op zorgvuldige wijze ruimte geven aan nieuwe buitendijkse ontwikkelingen
- Principebesluit over grootschalige buitendijkse ontwikkeling bij Almere
- Besluit over plaatsing windturbines

Mijlpalen 2012

- Start planuitwerking project Afsluitdijk (Toekomst Afsluitdijk - waterveiligheid; en Extra Spuicapaciteit Afsluitdijk - waterafvoeropgave IJsselmeer)

Actietabel NWP IJsselmeergebied		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
129	Synergiemogelijkheden HWBP veiligheid en ecologie								
130	Verkenning peilstijging IJsselmeer inclusief alternatieven					●			
131	Beleidsbesluit 2015 over streefpeil IJsselmeer voor lange termijn (na 2035) en uitvoeringsprogramma						●		
132	Herijking beschermingszones primaire waterkeringen								
133	Afwegingskader buitendijkse ontwikkelingen in relatie tot maatvoering beschermingszones			●					
136	Onderzoek voor lange termijn naar peilstijging en -daling IJsselmeer en seizoensvolgend peil in het hele IJsselmeergebied					○	●		
138	Start realisatie extra spuicapaciteit (met vispassage) bij Afsluitdijk			●					
139	Extra spuisluis operationeel							●	
141	Neergaande Trendstudie ecologie: Autonome Neergaande Trend (ANT)						●		
142	Evaluatie doelen Natura 2000						●		
143	Natuurpilot 'Natuurlijker Markermeer-IJmeer'						●		

Noot: 138 is gewijzigd: start realisatie versterking Afsluitdijk en inbouw pompen in bestaand spuicomples (2017)

Voortgang

Verkenning Extra Spuicapaciteit Afsluitdijk

In augustus 2012 is de verkenning Extra Spuicapaciteit Afsluitdijk (ESA) afgesloten. Er is een voorkeursbeslissing genomen, om in een deel van de vijftien spuiokers bij Den Oever pompen in te bouwen. Er komt geen extra spuisluis [138, 139]; pompen blijken kosteneffectiever. De bouw van de pompen en de versterking van de Afsluitdijk worden in één project geïntegreerd [138]. De planning hiervan wordt aangepast.

De verbetering van de vispasseerbaarheid van de Afsluitdijk [129, 138] is onderdeel van het Verbeterprogramma Waterkwaliteit Rijkswateren (uitvoering Kaderrichtlijn Water).

Deltaprogramma IJsselmeergebied

Op grond van verkenningen [130, 131, 136] lijkt het mogelijk om met een flexibeler peilbeheer beter dan nu in te spelen op de omstandigheden, die van tijd tot tijd en van jaar tot jaar verschillen. Zodoende lijkt het, over langere termijn bezien, mogelijk om beter in de behoeften te voorzien van de functies langs het IJsselmeergebied. Tevens ontstaan mogelijkheden voor het vergroten van de zoetwatervoorraad.

In het Deltaprogramma 2013 is dan ook geconstateerd dat de vergaande peilstijging van anderhalve meter in het IJsselmeer definitief van de baan is.

4.3 Zuidwestelijke Delta

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

- Een klimaatbestendige en veilige, economisch vitale en ecologisch veerkrachtige delta
- Voldoende afvoer- en bergingscapaciteit om toename rivierafvoeren te verwerken (PKB-maatregel Waterberging Volkerak-Zoommeer; MIRT-verkenning Grevelingen)
- Wateropgave combineren met wonen, werken, recreëren en natuurontwikkeling voor een impuls aan de economische ontwikkeling van het gebied en aan de ruimtelijke kwaliteit (Rijksstructuurvisie Grevelingen en Volkerak-Zoommeer)
- MIRT-verkenning bestrijding zandhonger Oosterschelde

Mijlpalen 2012

- Projectbeslissing Waterberging Volkerak-Zoommeer (zie par. 3.1 waterveiligheid)
- Start voorbereiding Rijksstructuurvisie Grevelingen en Volkerak-Zoommeer
- Start evaluatie Verdrag Beleid en Beheer Schelde-estuarium
- Vlaams-Nederlands besluit Grote zeesluis kanaal Gent-Terneuzen en start planuitwerkingsfase voor dit project

Actietabel NWP Zuidwestelijke Delta		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
148	Projectbeslissing Waterberging Volkerak-Zoommeer (PKB Ruimte voor de Rivier)	■	■	●					
149	Onderzoek stoppen erosie Dordtsche Kil, Spui en Oude Maas			■			●		
150	Verkenning mogelijke oplossingen voor zandhonger Oosterschelde				●				
151	Uitvoering kierbesluit Haringvlietsluizen	■	■	■			○		
153	Uitvoering praktijkproef minimalisatie zoutlek Volkeraksluizen	○	●	■					
154-158	Grevelingen en Waterkwaliteit Volkerak-Zoommeer	■	■	●		○			
159	Evaluatie peilbesluit Veerse Meer en bezien of gelijk winter- en zomerpeil mogelijk is	■	■	■			●		
160-161	Vlaams-Nederlandse samenwerking Westerschelde	■	■	■	●	■	■	■	■

Voortgang

Uitvoeringsprogramma Zuidwestelijke Delta en Deltaprogramma Zuidwestelijke Delta

Door de uitvoering van de Deltawerken is de waterveiligheid in de Zuidwestelijke Delta grotendeels op orde. De water- en natuurkwaliteit zijn hierdoor echter verslechterd. Tevens kunnen de potenties voor de landbouw- en schelpdiersector, voor recreatie en toerisme en voor het opwekken van duurzame (getijden)energie onvoldoende worden benut.

De centrale opgave voor de Zuidwestelijke Delta is dan ook een duurzaam herstel van het evenwicht tussen veiligheid, economie en ecologie. Rijk en regio werken in de Stuurgroep Zuidwestelijke Delta samen aan deze uitdaging: voor de korte termijn in het Uitvoeringsprogramma Zuidwestelijke Delta en voor de lange termijn in het Deltaprogramma Zuidwestelijke Delta.

Grevelingen en Waterkwaliteit Volkerak-Zoommeer

In samenspraak met de Stuurgroep Zuidwestelijke Delta en de betrokken stakeholders startte het Rijk medio 2012 de voorbereiding van een structuurvisie over de samenhangende ontwikkeling van Grevelingen en Volkerak-Zoommeer. Daarbij worden de wenselijkheid en haalbaarheid gezien van waterberging op de Grevelingen, en van het terugbrengen van beperkt getij op de Grevelingen en het Volkerak-Zoommeer. Het nu zoete Volkerak-Zoommeer zou daardoor weer zout worden. De Rijksstructuurvisie betreft een doorstart van de MIRT-projecten Grevelingen en Waterkwaliteit Volkerak-Zoommeer.

Het Rijk geeft met de structuurvisie invulling aan zijn beleidsverantwoordelijkheden op het gebied van waterveiligheid en zoetwater (Deltaprogramma), waterkwaliteit (Kaderrichtlijn Water), natuur (Vogel- en Habitatrichtlijn) en economie en innovatie (topsectorenbeleid). Tevens moet de Rijksstructuurvisie duidelijkheid geven aan regionale overheden en investeerders over de randvoorwaarden van het Rijk voor de ruimtelijk-economische ontwikkeling van Grevelingen en Volkerak-Zoommeer.

Parallel aan de ontwikkeling van de structuurvisie startte in 2012 onder regie van de provincies Zuid-Holland, Noord-Brabant en Zeeland het Programma Gebiedsontwikkeling Grevelingen en Volkerak-Zoommeer. Dit programma moet leiden tot financiële arrangementen om de ambities van regionale partijen voor de ontwikkeling van het gebied te realiseren. Besluitvorming over de Rijksstructuurvisie is voorzien eind 2014.

Haringvlietsluizen op een kier

Bij uitvoering van het Kierbesluit verzilt het westelijk deel van het Haringvliet. De waterinlaatpunten die zich daar bevinden voor het waterschap en de productie van drinkwater, moeten oostwaarts worden verplaatst naar het deel van het Haringvliet dat zoet blijft. Deze maatregelen moeten zijn uitgevoerd voordat de Haringvlietsluizen daadwerkelijk op een kier worden gezet. In overleg met onder meer het waterschap en het drinkwaterbedrijf is in 2012 onderzocht hoe deze compenserende zoetwatermaatregelen 'sober en doelmatig' kunnen worden gerealiseerd. Ook is een second opinion uitgevoerd. Het besluit over de uitvoering van deze maatregelen en over het moment dat het Kierbesluit in werking treedt, wordt in 2013 genomen.

Zandhonger Oosterschelde

Het intergetijdengebied (slikken, platen en schorren) in de Oosterschelde vertegenwoordigt unieke natuurwaarden en dempt de golfslag tegen de dijken. Sinds de aanleg van de stormvloedkering in de Oosterschelde is sprake van erosie van het intergetijdengebied. Dit wordt 'de zandhonger van de Oosterschelde' genoemd. Voor de aanpak van de zandhonger is in 2007 een MIRT-verkenning gestart, inclusief praktijkproeven. De praktijkproeven Galgeplaat en Schelphoek bevestigen dat zandsuppletie op intergetijdengebied de meest effectieve maatregel is. Deze bevinding wordt betrokken in de voorkeursaanpak van de zandhonger die eind 2013 in een structuurvisie wordt gepresenteerd.

Green Deal Biodiversiteit

In het kader van de Green Deal Biodiversiteit hebben visserijondernemers, natuurorganisaties en de overheid in 2012 de ecologische situatie en de voedselrelaties voor schelpdiergroei in beeld gebracht. Hierop volgt in 2013 een gezamenlijke verkenning van de wenselijkheid en haalbaarheid van een doorlaatmiddel in de Oesterdam. Daarmee kan voedselrijk water vanuit Volkerak-Zoommeer in de Oosterschelde worden gelaten om de natuur, de vismigratie en de draagkracht voor (schelpdier)visserij te verbeteren.

Westerschelde

In het kader van vier zogenoemde Scheldeverdragen werken het Vlaams Gewest en Nederland sinds 2005 samen aan een duurzaam en vitaal Schelde-estuarium. Onderdeel hiervan is dat de samenwerking periodiek wordt geëvalueerd door de Vlaams-Nederlandse Scheldec commissie. De eerste evaluatie is in 2012 gestart. Hieruit volgt onder meer een Agenda voor de Toekomst, waarin de verbinding wordt gelegd met het Deltaprogramma. Resultaten worden eind 2013 aan de parlementen van het Vlaams Gewest, Nederland en de Benelux Unie gerapporteerd.

Rijn-Schelde Corridor en kanaalzone Gent-Terneuzen

In 2012 is de MIRT-verkenning Capaciteit Volkeraksluizen uitgevoerd en ter inzage gelegd. In deze verkenning is onderzocht hoe de Volkeraksluizen de groeiende goederenstromen tussen Rotterdam en België kunnen blijven afwikkelen. Daarbij zijn aanpassingen in het sluizencomplex, maar ook benuttingsmaatregelen als mogelijke oplossingen onderzocht. In april 2013 is hierover de voorkeursbeslissing genomen (Brief 2 april 2013, TK 33 400A, nr. 53). Op 19 maart 2012 bereikten Vlaanderen en Nederland een akkoord over een nieuwe grote zeesluis bij Terneuzen. Vervolgens is voor dit project de planuitwerkingsfase gestart.

4.4 Noordzee

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

- Duurzaam, ruimte-efficiënt en veilig gebruik van de Noordzee in evenwicht met het mariene ecosysteem
- Zandwinning en suppletie, duurzame (wind)energie, olie- en gaswinning, CO₂-opslag, zeescheepvaart en defensiegebieden zijn van nationaal belang
- Recreatie, visserij in kustzone en vrij uitzicht niet beperkt door permanente bouwwerken

Mijlpalen 2012

- Verlengen ronde 2 vergunningen wind op zee n.a.v. motie Van Veldhoven
- Kabinetsstandpunt over RLI-advies 'Een zee van mogelijkheden'
- Deel 1 Mariene Strategie gereed
- Afronding onderzoek bescherming aanvullende ecologisch waardevolle gebieden Natura 2000 en KRM
- VIBEG-maatregelen vastgesteld en voorstellen voor garnalenonderzoek uitgewerkt

Voortgang

Duurzaam beheer van de Noordzee

Een wetsvoorstel om de Natuurbeschermingswet 1998 en de Flora- en Faunawet van toepassing te verklaren in de Nederlandse Exclusieve Economische Zone (EEZ) [176] (nr. 32002) is op 13 juni 2012 plenair in de Tweede Kamer behandeld.

Het onderzoek naar bescherming van ecologisch waardevolle gebieden Natura 2000 en Kaderrichtlijn Mariene Strategie is december 2012 aangeboden aan de Tweede Kamer (TK 32 670, nr. 67) [178, 179]. In 2012 is onderzoek verricht naar mogelijk nieuw aan te wijzen Natura 2000-gebieden. Het gaat om de volgende gebieden: Borkumse Stenen, Gasfontein, Zeeuwse banken, Bruine Bank, Oesterbank. Voor Borkumse stenen en bruine bank wordt vervolgonderzoek gedaan.

Voor de aanwijzing van de Noordzee tot NO_x Emission Control Area is in 2012 een internationale studie gestart naar de effecten van aanwijzing op de zeevaart en de risico's van modal shift [173]. Medio 2013 is het onderzoek gereed.

Het kabinet onderschreef in juni 2012 het advies 'Een zee van mogelijkheden' van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLI). Onderdeel van deze reactie was een bijgestelde agenda Noordzee tot 2015 (TK 30195, nr. 31). Het proces van de opvolger van het

Actietabel NWP Noordzee		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
172	Maatregelenpakketten KRM gereed						●		
173	Terugdringen verontreiniging zeescheepvaart in kader van MARPOL-verdrag en het zeehavenbeleid						●		
174	Inzet op duurzame visserij in Europees verband van EVF en GVB				●				
175	Doggerbank, Klaverbank, Friese Front, Westerscheldemonding/Vlakte van de Raan en delen kustzee: Natura 2000 gebied	●		○					
176	Natuurbeschermingswet 1998, Flora- en Faunawet, in Nederlandse EEZ van toepassing verklaren	●		○					
177	Beheerplan Natura 2000-gebieden op zee				●	○			
178	Onderzoek bescherming van ecologisch waardevolle gebieden in kader van Natura 2000 en KRM			●					
179	Besluitvorming over meer beschermde gebieden op zee Natura 2000 en KRM			●	○				
181	Besluit aanwijzen windenergiegebieden binnen zoekgebieden Hollandse kust en boven de Wadden			●					
182/ 183	Aanpassing beleidsregels Waterwet voor vergunningverlening windturbineparken; publiek-privaat implementatietraject windenergie op de Noordzee	●		○					
184	Onderzoek samengaan recreatie, duurzame visserijtechnieken en windturbineparken	●		○					
185	Besluit over eiland voor energieopslag en winning						●		
186	Twee pilots voor CO ₂ -opslag						●		
187b	Aanpassing Eemsgeul	●							
188	Internationaal gemeenschappelijke uitgangspunten in de ruimtelijke ordening op zee					●			
189	Internationale strategie voor de zuidelijke Noordzee					●			

Nationaal Waterplan wordt benut om met belanghebbenden tot een nadere uitwerking van het RLI-advies te komen.

Visserij

De Europese Commissie nam in 2012 maatregelen om de boomkor- en garnalenvisserij in twee zogenoemde visserijbeschermingsgebieden (VIBEG) te beperken. Voortvloeiend uit het VIBEG-akkoord [174] over beperking van boomkor- en garnalenvisserij in twee beschermde gebieden van 2011 nam de Europese Commissie een besluit over maatregelen voor deze zogenaamde VIBEG-gebieden. Daarnaast zijn in het kader van het VIBEG-akkoord met alle belanghebbenden zes projectvoorstellen uitgewerkt voor garnalenenonderzoek. Het gaat om projecten die voortkomen uit het zogenaamde Garnalenenperspectief. Het Garnalenenperspectief is gekoppeld aan het VIBEG-akkoord.

Advies ontvangen van International Council for Exploration of the Seas (ICES) over

voorgestelde maatregelen voor de Klaverbank, Doggersbank en Friese Front (Fisheries in Marine Protected Areas, FIMPAS).

Internationale ruimtelijke ordening

In een OSPAR-werkgroep en in bilateraal met het Verenigd Koninkrijk, België, Duitsland en Denemarken is in 2012 gesproken over internationale samenwerking op de Noordzee, inclusief de uitgangspunten voor ruimtelijke ordening [188, 189]. Het gaat dan bijvoorbeeld over afstanden tussen windturbineparken en scheepvaartroutes en over het eventueel verbinden van verkeersleidingstelsels in het zuidelijk deel van de Noordzee. Dit overleg wordt vervolgd om uit te monden in een nationale strategie, die kan worden verankerd in de opvolger van het Nationaal Waterplan.

Op 3 december 2012 accordeerden de ministers van energie van de Noordzeelanden de eindrapporten over de eerste fase van de studie naar een internationaal elektriciteitsnetwerk op de Noordzee (www.benelux.int/nscogi).

Windenergie op zee

De Aanwijzing Windenergiegebieden Hollandse Kust en ten Noorden van de Wadden is in 2012 verder voorbereid. In verband met de kabinetwisseling in 2012 loopt dit traject in 2013 door [181].

Naar aanleiding van de motie Van Veldhoven (32.500, nr. 52A, 31 januari 2012) is de periode van de tweede ronde verlengd voor het aanvragen van vergunningen voor wind op zee (TK 33000A, nr. 58).

De aanpassing beleidsregels voor vergunningen windparken op zee [182] en publiek-private implementatie [183] wordt voortgezet in het kader van de Green Deal Offshore Windenergie. Het onderzoek naar de mogelijkheden voor medegebruik van windturbineparken [184] (bijvoorbeeld recreatievaart, visserij en mariene aquacultuur) is uitgevoerd in nauw overleg met de relevante sectoren en wordt in 2013 afgerond.

Kaderrichtlijn Marine Strategie (KRM)

Deel I van de marine strategie voor het Nederlandse deel van de Noordzee 2012-2020 was op 23 oktober 2012 klaar (TK 33450, nr. 1). Dit omvat de initiële beoordeling van de huidige toestand, een beschrijving van de goede milieutoestand en milieudoelen voor 2020 met bijbehorende indicatoren en beleidsopgave. In 2014 volgt het monitoringprogramma (Mariene Strategie Deel II) en in 2015 het programma van maatregelen (Deel III), waarna de KRM definitief is.

4.5 Noord-Nederland en Waddenzee

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

- Voormalige zeedijken achter de primaire keringen krijgen opnieuw waterkerende functie
- Wateroverlast wordt aangepakt volgens de afspraken in het NBW-actueel
- Onderzoek naar mogelijkheden om water regionaal vast te houden
- Waddenzee vitaal houden door maatregelen uit PKB Derde Nota Waddenzee
- Zandsuppleties Noordzeekust dragen bij aan groei Waddengebied

Mijlpalen 2012

- Intentieverklaring over legger Vlieland en Terschelling
- Kennisproducten opgeleverd: kansenkaart kwelders en beschrijving zanddelende systeem

Actietabel NWP Noord-Nederland en Waddenzee		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
191	Onderzoek naar alternatieven zandsuppletie Waddenzeekant Waddeneilanden						●		
192	Onderzoek veiligheid Noord-Nederland en Waddeneilanden						●		
193	Herijking ruimtelijke reservering primaire waterkeringen								●
194	Terugdringen bodemdaling door veenoxidatie						●		
195	Uitvoering Beheer- en Ontwikkelingsplan Waddenzee en Eems Dollard conform PKB Derde Nota Waddenzee								
196	Onderzoek naar effecten klimaatverandering binnen het onderzoeksprogramma Kennis voor Klimaat						●		

Voortgang

Legger Vlieland en Terschelling

In oktober 2012 is een intentieverklaring ondertekend over de waterveiligheid op Vlieland en Terschelling. Het Rijk en de regionale partijen zijn het eens over de ligging van de primaire waterkering op deze Waddeneilanden. Een groter deel van deze eilanden komt daardoor binnendijks te liggen. Rijkswaterstaat stelt kennis beschikbaar voor klimaatadaptatie.

Deltaprogramma Waddengebied en kennisontwikkeling

In 2012 zijn in het kader van het Deltaprogramma de mogelijke strategieën beschreven voor het Waddengebied [191, 192, 193].

Kennisontwikkeling draagt eraan bij om de kansrijkheid van (combinaties van) strategieën in te schatten. In 2012 is de beschikbare kennis over de werking van het zanddelende systeem van de Wadden beschreven en breed beschikbaar gemaakt.

Onderzoek naar de effecten van klimaatverandering binnen het onderzoeksprogramma Kennis voor Klimaat [196] leverde in 2012 de zogenoemde kanskaart kwelders op. Deze kaart wordt benut om (combinaties van) kansrijke strategieën te selecteren voor het Deltaprogramma Waddengebied.

In internationaal verband werd De internationale Werkgroep Klimaat initieerde in 2012 een grensoverschrijdend onderzoek geïnitieerd om meer kennis op te doen van morfologische systeem en effecten van klimaat op de Wadden in Nederland, Duitsland en Denemarken.

Regionaal waterbeheer in Noord-Nederland

Provincies en waterschappen zijn verantwoordelijk voor het regionale waterbeheer (zie ook paragraaf 3.2), wat in Noord-Nederland ook van belang is voor het terugdringen van bodemdaling door veenoxidatie [194]. In verband hiermee namen in Friesland de provincie en het waterschap het initiatief voor een toekomstvisie over de Friese veenweidegebieden. Onder leiding van de provincies loopt ook een MIRT-onderzoek Blauwgroene gordel, gericht op de aanpak van noodzakelijke aanpassingen in waterhuishouding. Dit in samenhang met ontwikkelingen in landbouw, energie, toerisme, et cetera.

5

Nederland werkt wereldwijd met water

Beleidskeuze Nationaal Waterplan

- Een gedifferentieerde inzet in landen waarmee Nederland samenwerkt
- Het aangaan van langjarige samenwerkingsrelaties met een beperkt aantal deltagebieden
- Het voortzetten en versterken van de structurele samenwerking met overheden, private partijen, kennisinstituten en non-gouvernementele organisaties in Nederland, met name binnen het programma Partners voor Water
- Het ontwikkelen van een internationaal marketingprogramma, gericht op de exportpositie en kennisoverdracht van de Nederlandse watersector en het hooghouden van de wereldwijde reputatie van Nederland op het gebied van delta- en watertechnologie

Uit het Regeerakkoord VVD-PvdA (november 2012)

Het kabinet zet zich in voor de export van producten, kennis en kunde van de watersector.

Mijlpalen 2012

- Gereedkomen internationaliseringstrategie Topsector Water
- Advisering in Colombia over hoogwateraanpak in het Magdalena-Cauca stroomgebied
- Advisering in Thailand over aanpak na overstromingen van de Chao Phraya rivier
- Afspraken met Vietnam over intensivering samenwerking bij baggerwerkzaamheden in rivieren, kustgebieden en irrigatiekanalen
- Bestendiging van de waterrelatie met China door ontvangst van de Chinese waterminister
- Advisering van de Amerikaanse overheid in de nasleep van Hurricane Sandy door de Nederlandse watersector en overheid

Actietabel NWP Nederland werkt wereldwijd met water

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
210 Besluit over Partners voor Water 4					●			

Voortgang

Het mondiale waterbeleid van IenM richt zich op drie doelen:

1. Opdoen van kennis en ervaring die bruikbaar is voor de opgaven in Nederland.
2. Bijdragen aan maatschappelijke opgaven op het terrein van water en ruimtelijke ontwikkeling (millenniumdoelen, klimaatadaptatie, hoogwaterveiligheid).
3. Versterken van economische ontwikkeling door het vergroten van internationale kansen voor de Nederlandse watersector.

Topsector Water

In 2012 verscheen de internationaliseringstrategie van de Topsector Water. Hierin worden

maatregelen voorgesteld om in samenwerking tussen bedrijfsleven, overheid, kennisinstellingen en non-gouvernementele organisaties meer opdrachten en orders voor de Nederlandse watersector in het buitenland te verwerven.

Het topsectorenbeleid legt voor IenM een sterker accent op het derde doel, het vergroten van internationale kansen voor de Nederlandse watersector.

In de watersector zijn overheden vaak opdrachtgevers of medebeslissers voor projecten. Het ministerie van IenM kan door het aangaan of versterken van Government to Government-relaties overheden in andere landen kennis laten maken met de waterkennis en -ervaring van de Nederlandse watersector. Dit opent deuren en creëert kansen voor nieuwe opdrachten.

Water Mondiaal

Het programma Partners voor Water geeft een praktische invulling aan de doelen voor internationaal waterbeleid, zoals geformuleerd in het Nationaal Waterplan 2009-2015. Partners voor Water volgde al de lijn die wordt bepleit in de internationaliseringsstrategie van de Topsector Water. Het programma omvat onder meer langlopende relaties met vijf deltalanden, te weten Indonesië, Vietnam, Bangladesh, Mozambique en Egypte.

In nauwe samenwerking met de overheden van deze landen worden projecten uitgevoerd op het gebied van integraal waterbeheer. De projecten hebben vaak een initiërend karakter. Ze laten zien welke kennis en ervaring de Nederlandse watersector kan bieden en positioneren tevens de watersector voor vervolgprojecten. De uitvoering van deze projecten draagt bij aan de millenniumdoelen door verbeterd waterbeheer: minder overstromingen, verbetering van de drinkwatervoorziening en beter waterbeheer voor de landbouw.

Voorbeelden van deze projecten zijn het Mekong Deltaplan en het project *Ho Chi Minh City towards the sea* in Vietnam. Van beide projecten kwam eind 2012 een eerste concept rapportage gereed. Deze projecten richten zich op een duurzame ontwikkeling van respectievelijk de Mekong Delta en Ho Chi Minh City, vanuit de invalshoek van watergerelateerde problemen en kansen. Nederland en Vietnam hebben afspraken gemaakt om op het gebied van watermanagement intensiever met elkaar samen te werken. De samenwerking spitst zich toe op baggerwerkzaamheden in rivieren, kustgebieden en irrigatiekanalen in Vietnam. In Indonesië zijn in 2012 alle voorbereidingen getroffen voor het opstellen van een masterplan voor de kustontwikkeling van Jakarta. Het accent ligt op bescherming tegen overstroming (vanuit zee en door hevige neerslag), inclusief de aanpak van bodemdaling, de watervoorziening en waterkwaliteitsproblemen. Vergelijkbare projecten zijn voorbereid of gestart in Bangladesh, Mozambique en Egypte.

Inzet bij alle internationale contacten zijn het uitwisselen en opdoen van kennis en ervaring. Met dit doel onderhoudt Nederland specifieke langdurige relaties met het Chinese Ministerie voor Water en de Chinese riviercommissies en in de Verenigde Staten met het US Army Corps of Engineers. Hierbij wordt nauw samengewerkt op uitwisselen van uitvoeringskennis, in nauwe samenwerking met kennisinstellingen en, waar opportuun, bedrijfsleven. Door bezoeken over en weer van Nederlandse en Chinese bewindspersonen kreeg deze samenwerking in 2012 een impuls. Begin 2013 is met de Verenigde Staten een Memorandum of Understanding afgesloten over de bijdrage van expertise en het adviseren van de Amerikaanse overheid. Deze MoU is met name gericht op de wederopbouw na de geleden schade door het passeren van de orkaan Sandy in 2012 en het opstellen van een lange termijnstrategie voor waterveiligheid. Dit bouwt voort op de inzet van de watersector in New Orleans na 2005 (Katrina).

Overige landen

Voor de internationale positionering van de Nederlandse watersector, zet IenM zich ook in voor het opbouwen van relaties met andere landen. Zoals Brazilië, Colombia, Thailand, Roemenië, Zuid-Korea, Azerbeidzjan, Zuid-Afrika en India. In Colombia adviseerde IenM in 2012 samen met o.a. het bedrijfsleven en het waterschap Roer en Overmaas bij diverse projecten in het Magdalena-Cauca stroomgebied. In Thailand zijn contacten gelegd voor de inzet van Nederlandse kennis en expertise voor de te nemen maatregelen na de overstromingen van de Chao Phraya rivier in 2011. De relatie met India richt zich onder meer op duurzame stedelijke ontwikkeling in de stad Delhi, waarvan water onderdeel uitmaakt.

6 Financiën en doelmatigheidswinst

In 2011 hebben de partijen in het Nederlandse waterbeheer in het Bestuursakkoord Water het perspectief geschetst dat de kosten van het waterbeheer, die in 2010 ca. 7 miljard euro bedroegen, zonder extra maatregelen zouden oplopen tot 8 - 9 miljard euro in 2020. Er komen namelijk nogal wat ontwikkelingen op ons af die om extra investeringen vragen. Denk aan de zeespiegelstijging, periodiek meer aanvoer van water via de grote rivieren, heviger regenbuien, langere perioden van droogte, daling en verzilting van de bodem en aangescherpte normen voor waterkwaliteit. En dat terwijl ons land steeds meer verstedelijkt.

De partijen hebben enerzijds afgesproken dat de investeringen ook in tijden van schaarse middelen zo veel mogelijk door moeten gaan – goed waterbeheer is immers essentieel voor onze veiligheid, bewoonbaarheid en volksgezondheid – maar anderzijds afgesproken dat zij er voor gaan zorgen dat de rekening, veelal in de vorm van belastingen, voor burgers en bedrijven betaalbaar blijft. Daarom zijn er ook afspraken gemaakt over het intensiveren van samenwerking, besparingen en doelmatigheid. Deze moeten er voor zorgen dat de lastenstijging zo laag mogelijk blijft. Dit hoofdstuk beantwoordt de vraag hoe het voorgaande zich in 2012 heeft ontwikkeld.

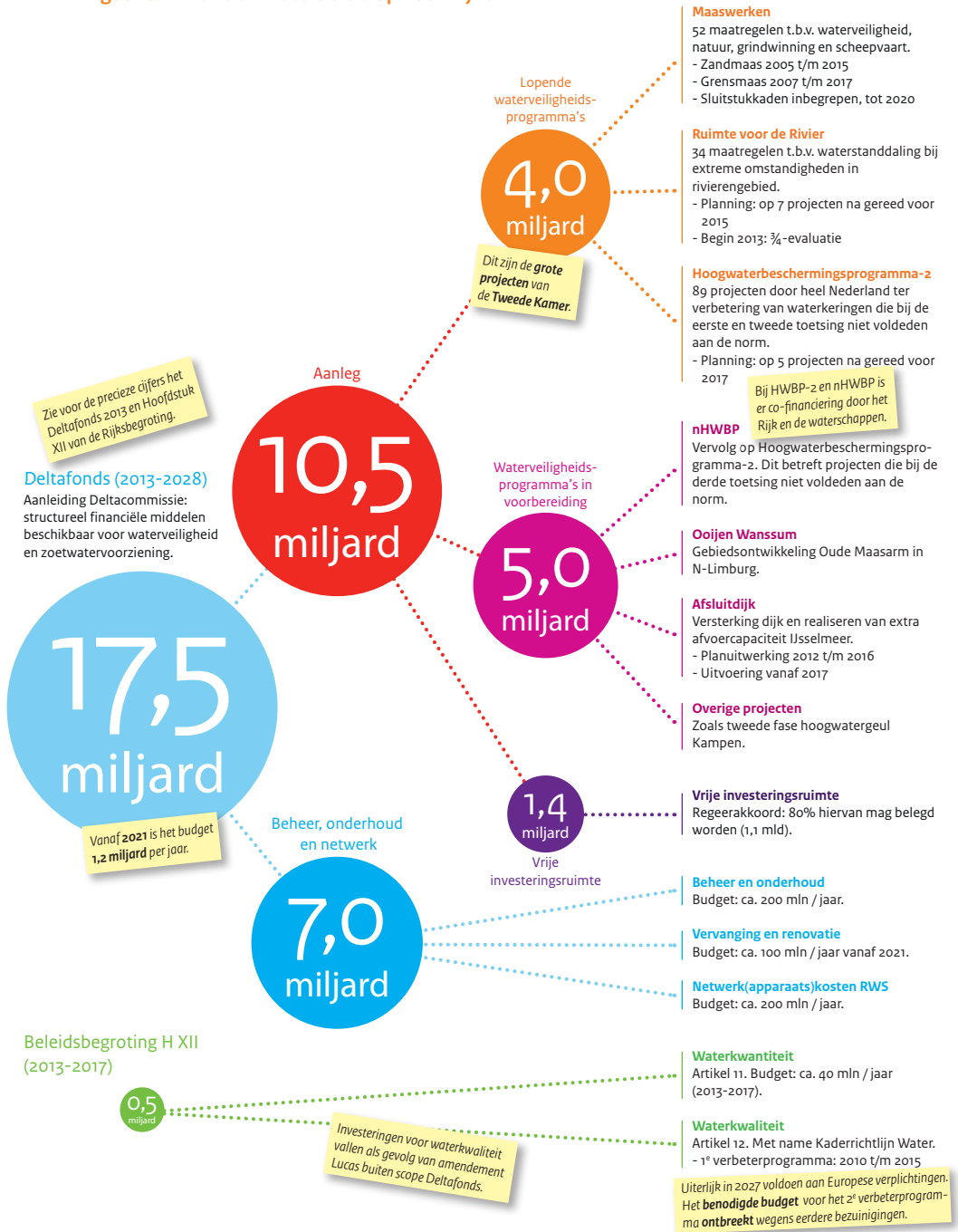
Bovendien wordt gerapporteerd of de doelmatigheidswinst die door het Rijk, de provincies, waterschappen, gemeenten en drinkwaterbedrijven wordt nagestreefd al zichtbaar is en hoe de lasten van burgers en bedrijven zich ontwikkelen.

Het hoofdstuk begint met een overzicht van de financiën voor het waterbeleid tot 2028, zoals het beeld er eind 2012 uitzag op basis van het Deltafonds en hoofdstuk XII van de Rijksbegroting 2013 (figuur 6.1).

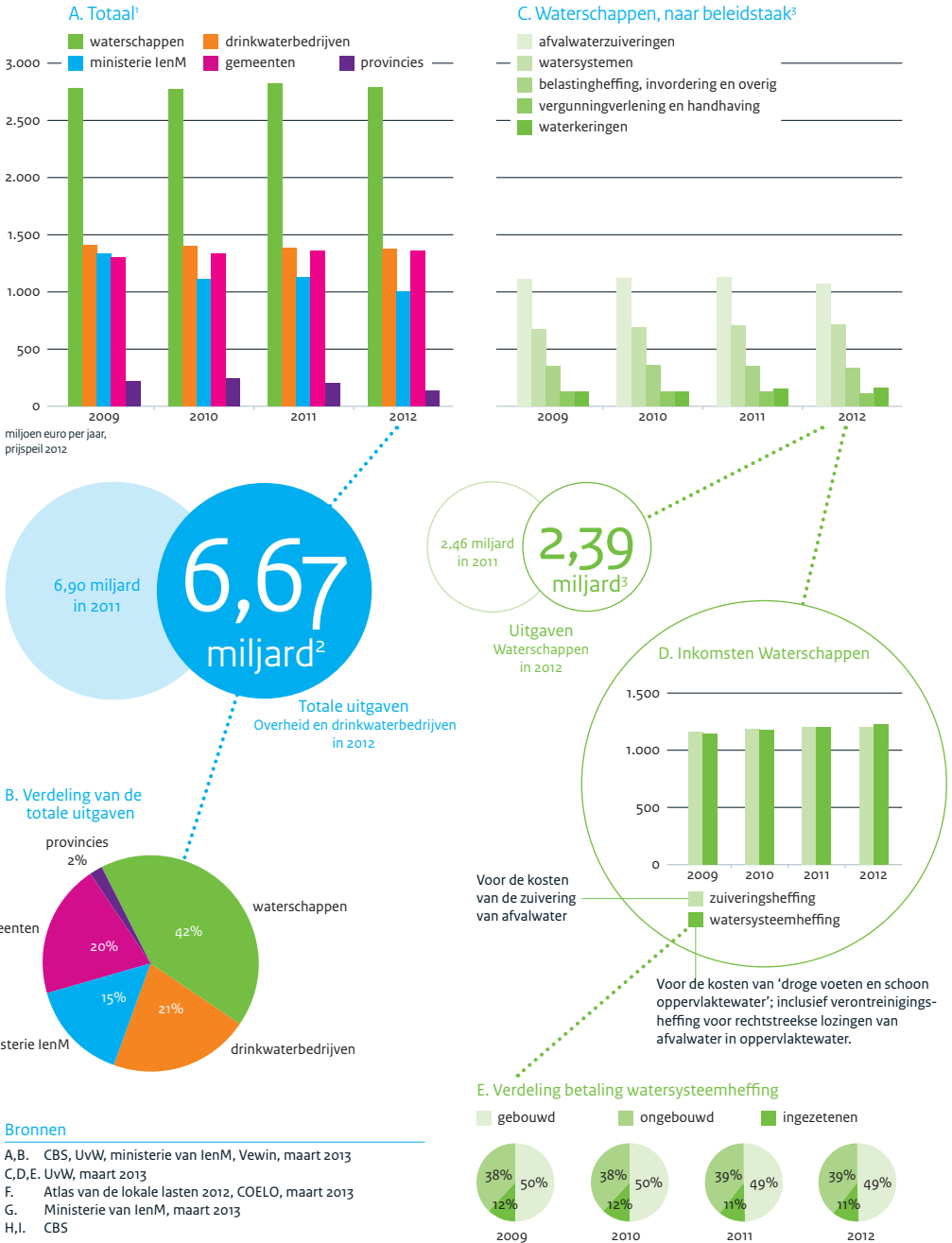
6.1 Uitgaven en ontvangsten van overheid en drinkwatersector

In figuur 6.2 wordt een overzicht gegeven van de opbrengsten en uitgaven van de overheid op het gebied van het waterbeheer. Ook de kosten en inkomsten van de drinkwaterbedrijven zijn weergegeven.

Figuur 6.1 Financiën Waterbeleid op hoofdlijnen

Figuur 6.2 Ontwikkeling van de uitgaven voor watertaken (prijspeil 2012)

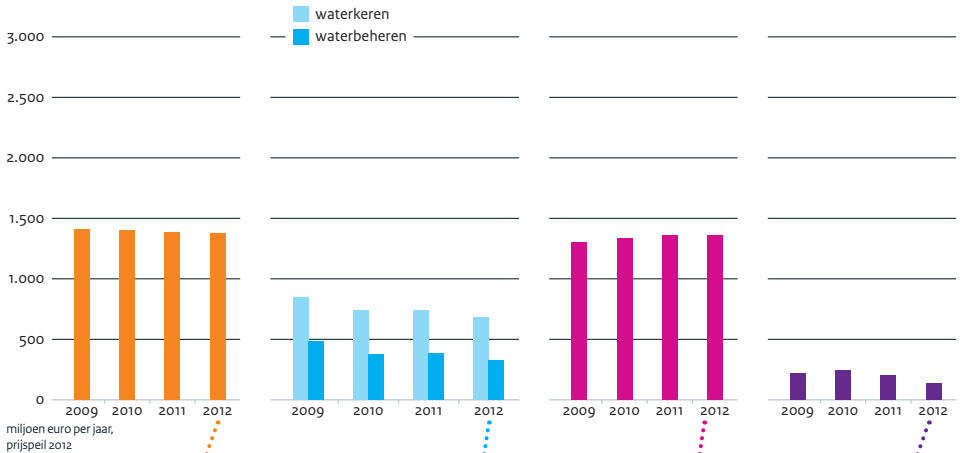

F. Drinkwaterbedrijven

G. Ministerie IenM, naar taak

H. Gemeenten

I. Provincies

miljoen euro per jaar, prijspeil 2012

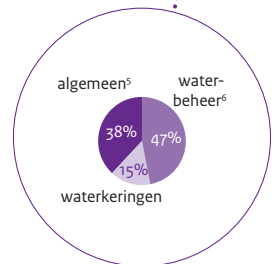

Kostendaling t.o.v. 2011

Door uitvoeren van minder projecten, bijv. voor de KRW, en door afronden van project Zandmotor in 2011.

Watermanagement, beheer en onderhoud, aanleg en verkenningen en planstudies. Het hoofdwatersysteem omvat het geheel van oppervlaktewater, waterbodems en oevers.

Noten

- Voorlopige cijfers; in juli 2013 zijn definitieve cijfers beschikbaar.
- Exclusief de kosten van het beheer van vaarwegen en havens door Rijk, provincies en gemeenten. Bij de waterschappen zijn die wel inbegrepen.
- Netto kosten waterschappen over beleidstaken; dit zijn de bruto kosten verminderd met directe opbrengsten, subsidies en bijdragen uit voorzieningen. Daarnaast hebben 5 waterschappen kosten voor wegen, vaarwegen en havens. Deze zijn niet in dit diagram opgenomen. De bruto kosten, zoals weergegeven in diagram A, bedroegen in 2012 € 2,79 miljard.
- Gemeenten zijn verantwoordelijk voor inzameling en transport van het huishoudelijk- en het bedrijfsafvalwater, en voor de inzameling en afvoer van overtollig regenwater en stedelijk grondwater. De uitgaven hiervoor mag een gemeente aan burgers en bedrijven doorberekenen via de rioolheffing.
- Algemene waterhuishouding activiteiten.
- Kwantitatief beheer van oppervlaktewater en grondwater.

6.2 Doelmatigheidswinst

Conform het Bestuursakkoord Water (BAW) streven het Rijk, de provincies, gemeenten, waterschappen en drinkwaterbedrijven naar een doelmatigheidswinst in het waterbeheer die geleidelijk oploopt tot jaarlijks 750 miljoen euro in 2020. Met deze doelmatigheidswinst wordt beoogd de kostenstijgingen die het gevolg zijn van de wateropgaven waarvoor Nederland gesteld staat te beperken en de lokale lastenontwikkeling gematigd te houden.

In het BAW is afgesproken om de ontwikkeling van de lokale lasten en de bereikte doelmatigheidswinst door de jaren heen in beeld te brengen. De monitoring daarvan gebeurt via drie sporen:

1. de lokale lastenontwikkeling;
2. de voortgang van de ontwikkeling van doelmatigheidswinst in de praktijk;
3. de daadwerkelijk geleverde prestaties van partijen.

In het vervolg van deze paragraaf wordt gerapporteerd over het eerste en het tweede spoor. Over het derde spoor wordt gerapporteerd in de uitgebreide driejaarlijkse Monitor Doelmatigheidswinst die begin 2014 voor de eerste maal verschijnt, wanneer alle benchmarks en prestatiemetingen van partijen beschikbaar zijn.

Spoor 1 Monitoring lokale lasten en kosten

Bij de monitoring van de lokale lastenontwikkeling worden de feitelijke ontwikkeling van de kosten en de lokale lasten afgezet tegen de prognose van de autonome ontwikkeling tot 2020. De autonome ontwikkeling is de ontwikkeling zoals die zou zijn geweest zonder de acties en maatregelen zoals deze zijn afgesproken in het BAW. Het verschil tussen de feitelijke ontwikkeling en de prognose van de autonome ontwikkeling geeft een belangrijke indicatie of de beoogde doelmatigheidswinst ook daadwerkelijk wordt bereikt.

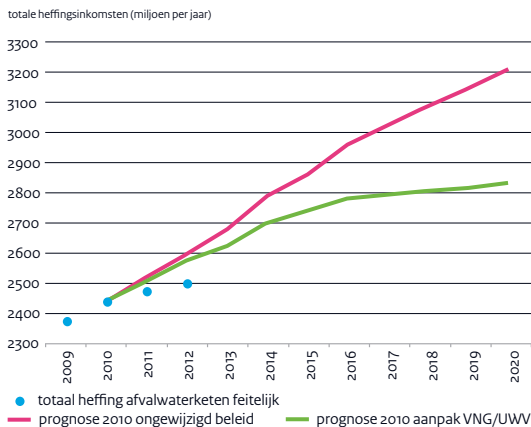
In de looptijd van de uitvoering van het BAW moeten de prognoses van de autonome ontwikkeling worden gecorrigeerd als zich wijzigingen in zogenoemde exogene factoren voordoen die significante gevolgen hebben voor de kosten van de BAW-partijen. Deze exogene factoren zijn ontwikkelingen waarop BAW-partijen geen invloed kunnen uitoefenen, zoals nieuw nationaal of internationaal beleid, macro-ontwikkelingen zoals wijzigingen van energie – en grondstoffenprijzen, rente en inflatie. Daarnaast moet worden gecorrigeerd voor boekhoudkundige wijzigingen, zoals die van afschrijvingstermijnen.

Dit jaar zijn de prognoses van de autonome ontwikkeling ongewijzigd gelaten ten opzichte van vorig jaar. De reden is dat de invloed van de exogene factoren te gering is. Zo is

bijvoorbeeld het effect van BTW-verhoging per 1 oktober 2012 te gering om daarvoor de prognoses te wijzigen.

Doelmatigheidswinst waterketen

Het bereiken van de doelmatigheidswinst, geleidelijk oplopend tot jaarlijks 450 miljoen euro in 2020 ligt op koers. Voor de afvalwaterketen is dat 380 miljoen euro. Dit betekent dat de lokale lasten van gemeenten en waterschappen voor burgers en bedrijven slechts gematigd stijgen. Uit de gegevens van het CBS blijkt dat gemeenten en waterschappen met de heffingen duidelijk beneden de gestelde prognose blijven. Het kostenbewustzijn dat in de samenwerking voorop is gesteld, werpt zijn vruchten af. In onderstaande figuur 6.3 is de ontwikkeling van de totale lasten in de afvalwaterketen (rioolheffing bij de gemeenten en zuiveringsheffing bij de waterschappen) weergegeven. De hoogte van de heffingen is op basis van de door besturen van waterschappen en gemeenten vastgestelde begrotingen.

Figuur 6.3: Ontwikkeling heffing afvalwaterketen 2009-2020 (Prijspeil 2010)

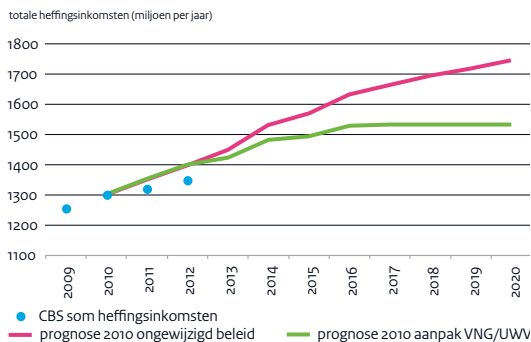
Uit de figuur blijkt dat de organisaties een goede start hebben gemaakt in het realiseren van de doelmatigheidswinst. De feitelijke stijging van de belastingopbrengst ligt zelfs nog wat lager dan de doelstelling was.

Doelmatigheidswinst gemeenten

Het onderdeel van het BAW dat de meeste doelmatigheidswinst moet genereren, is de aanpak voor de afvalwaterketen van gemeenten en waterschappen. Hiervoor zijn afspraken gemaakt om de samenwerking te intensiveren tussen gemeenten onderling, tussen waterschappen onderling en tussen gemeenten en waterschappen. Het gaat om samenwerking op het gebied van beleid, investeringsprogrammering en de uitvoering van

operationele (beheer)taken. Omdat de kosten in de beheertaken voor een groot deel bestaan uit kapitaallasten, zijn de meeste besparingen te bereiken door investeringen anders, slimmer en soberder uit te voeren. De samenwerking is overigens niet alleen gericht op doelmatigheidsvergroting, maar ook op kwaliteitsverbetering en vermindering van de kwetsbaarheid. Voor de voortgang op dit terrein wordt verwezen naar paragraaf 3.5 Waterketen.

Figuur 6.4 hieronder laat de ontwikkeling zien van de rioolheffing door gemeenten. Er is een goede start gemaakt met het realiseren van de doelmatigheidswinst.

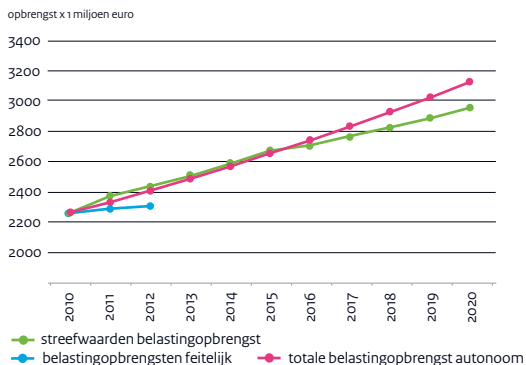
Figuur 6.4 Ontwikkeling rioolheffing 2009-2020 (Prijspeil 2010).

Doelmatigheidswinst waterschappen

Als onderdeel van het BAW hebben de waterschappen de taak muskusrattenbestrijding van de provincies overgenomen en zijn zij financieel en inhoudelijk gaan participeren in het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP). Hierdoor nemen de waterschappen per jaar in de jaren 2011 t/m 2013 100 miljoen euro, in 2014 150 miljoen euro en vanaf 2015 200 miljoen euro extra in hun begrotingen op en wordt de Rijksbegroting met dezelfde bedragen ontlast. De waterschappen streven ernaar om de extra kosten te compenseren en nog de nodige extra doelmatigheidswinst te genereren door via met name intensivering van de samenwerking hun doelmatigheid te vergroten. Het gaat om de samenwerking van waterschappen onderling, maar ook van waterschappen met gemeenten, met Rijkswaterstaat, met de provincies en met de waterleidingbedrijven. De waterschappen streven er naar besparingen te realiseren van in totaal ruim 300 miljoen euro.

De volgende figuur geeft een overzicht van de beoogde en feitelijk gerealiseerde ontwikkeling van de totale opbrengst van de belastingen in de periode 2010-2012 van de waterschappen. In de beoogde doelmatigheidswinst (de groene lijn) zijn ook de extra kosten

betrokken van de financiering van een deel van het HWBP, het nHWBP en de muskusrattenbestrijding.

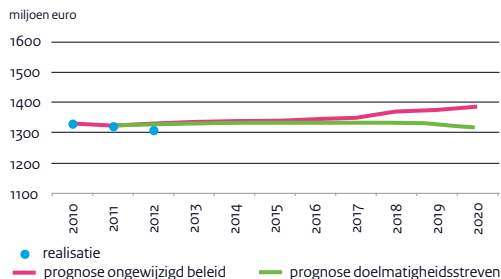

Figuur 6.5 Ontwikkeling belastingopbrengst waterschappen 2010-2020 (Prijspeil 2010).

De werkelijke belastingopbrengsten zijn in de periode t/m 2012 lager dan die met het BAW werden beoogd. Daarmee is ook het beeld van de in de periode t/m 2012 gerealiseerde totale doelmatigheidswinst van de waterschappen positief.

Drinkwaterkosten

De drinkwaterkosten die in figuur 6.6 zijn weergegeven zijn exclusief BTW en exclusief belasting op leidingwater (de eerder vermelde belastingopbrengsten van waterschappen en gemeenten zijn wel inclusief BTW). Evenals de ontwikkeling van de rioolheffing en de waterschapsbelasting is ook de ontwikkeling van de drinkwaterkosten in de afgelopen jaren positiever dan in het BAW beoogd (zie figuur 6.6).

Figuur 6.6 Ontwikkeling drinkwaterkosten 2010-2020 (Prijspeil 2010)

Noot: De weergegeven ontwikkeling van de drinkwaterkosten is een voorlopig cijfer dat naar aanleiding van de uitkomsten van de benchmark 2012 eventueel aangepast kan worden in de eind 2013 te verschijnen uitgebreide BAW-monitor van het Rijk.

Spoor 2 Ontwikkeling doelmatigheidswinst

In spoor 2 wordt de ontwikkeling van doelmatigheidswinst in de praktijk gevolgd. Voornamelijk via een toegenomen samenwerking tussen partijen wordt er naar gestreefd deze doelmatigheidswinst te realiseren. Wat betreft de waterketen is hierover in paragraaf 3.5 gerapporteerd. Voor het overige gaat het onder meer om de gezamenlijke aanpak van het HWBP, crisisbeheersing, vergunningverlening en handhaving en belastingheffing. Verspreid over deze rapportage zijn diverse voorbeelden van door het BAW geïnitieerde, geïntensiverde samenwerkingstrajecten opgenomen.

Samenwerking belastingheffing waterschappen en gemeenten

Sinds 2005 loopt er een proces waarin de onderlinge samenwerking van de waterschappen op het gebied van de belastingheffing wordt geïntensiveerd. In enkele gebieden hebben waterschappen er echter voor gekozen niet onderling, maar juist met gemeenten te gaan samenwerken. In het Bestuursakkoord Water is afgesproken dat de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Unie van Waterschappen de samenwerking tussen waterschappen en gemeenten stimuleren en ondersteunen. Inmiddels is er meer regionaal overleg tussen gemeenten en waterschappen over belastingen op gang gekomen en er is een traject in gang gezet, waarin belemmeringen voor deze samenwerking in wet- en regelgeving worden weggenomen.

In 2012 hadden 24 van de 25 waterschappen hun belastingtaken ondergebracht in twaalf regionale belastingkantoren. Het laatste waterschap onderzocht op dat moment nog welke vorm van samenwerking het meest efficiënt is. In de regio's leidt de samenwerking tot een verlaging van de uitvoeringskosten, maar ook tot vermindering van de kwetsbaarheid en een betere dienstverlening. Een voorbeeld van dit laatste is dat burgers en bedrijven één loket in hun regio krijgen, waarmee zij al hun zaken met betrekking tot regionale en lokale belastingen kunnen afdoen.

Mede door de samenwerking bij de heffing en invordering van de waterschapsbelastingen zijn de perceptiekosten de afgelopen jaren gedaald. In 2011 bedroegen die gemiddeld 5,0 procent, terwijl die in 2009 nog 5,4 procent waren en in 2007 nog 6,3 procent.

Rijkswaterstaat monitort nu veel efficiënter

Zonder waterstandgegevens geen bediening van spuien en gemalen. Zonder chemische monitoring geen beoordeling van de wettelijke waterkwaliteit. Zonder informatie over bodemligging geen baggerwerk of kustsuppletie. Dit zijn slechts enkele voorbeelden die illustreren hoe belangrijk informatievoorziening is voor het werk van Rijkswaterstaat.

Rijkswaterstaat actualiseert de informatiebehoefte elk jaar. In overleg met de gebruikers wordt vastgesteld welke informatie nodig is voor het werk van Rijkswaterstaat en hoe goed die moet zijn. Zo is monitoring van de waterkwaliteit onder meer nodig voor rapportages aan de Tweede Kamer, toetsing van wettelijke waterkwaliteitsnormen of de alarmering van drinkwaterbedrijven bij calamiteiten en verzilting.

Maar is van elke meting wel bekend waarvoor die nodig is? Evaluatie toonde aan dat veel metingen niet aan concrete gebruiksdoelen waren gekoppeld. Die metingen zijn daarom beëindigd. Waar het chemisch meetnet eerst uit ruim 150 meetpunten bestond, zijn dat er nu minder dan honderd. Dat betekent minder meetschepen, minder analyses in het laboratorium en minder verwerking van gegevens.

Aan metingen van waterstanden voor de begeleiding van het scheepvaartverkeer, de hoogwaterberichtgeving en de bediening van stormvloedkeringen stelt Rijkswaterstaat hoge kwaliteitseisen. Als zich al storingen voordoen, moeten die snel worden opgelost. Aan alle andere monitoring stelt de gebruiker minder hoge eisen. Dat maakt aanschaf en onderhoud van die meetstations een stuk goedkoper. Kortom, onderscheid in kwaliteitseisen loont.

Deze voorbeelden illustreren de focus van Rijkswaterstaat op de informatievoorziening. Sinds deze nieuwe kijk is twee maal een financiële taakstelling doorgevoerd. Ondanks dertig procent minder budget bleven de maatschappelijke gewenste prestaties gelijk. Ook dit past geheel in de geest van de doelmatigheid die het BAW nastreeft.

6.3 Lastendruk

In paragraaf 6.2 werd inzicht gegeven in de ontwikkeling van de belastingopbrengsten van de waterschappen en van de rioleringsheffing van gemeenten alsmede de kosten van de drinkwaterbedrijven. Omdat belastingopbrengsten en kosten een volume- en een prijscomponent kennen, geven deze niet altijd een goed inzicht in de lastendruk voor burgers en bedrijven. Als bijvoorbeeld het aantal huishoudens dat belasting betaalt sterker groeit dan de toename van de kosten, kunnen huishoudens bij een stijgende belastingopbrengst toch met een lagere belastingdruk te maken krijgen. Daarom wordt in deze rapportage ook de lastendruk in beeld gebracht.

Huishoudens en bedrijven betalen verschillende heffingen voor het gebruik en beheer van water. Waterschappen leggen de watersysteemheffing, de wegenheffing, de zuiveringsheffing en de verontreinigingsheffing op. Gemeenten kennen de rioolheffing en daarnaast betalen huishoudens en bedrijven aan drinkwaterbedrijven voor de levering van drinkwater.

In figuur 6.6 is in beeld gebracht hoeveel aan belastingen en kosten vijf veel voorkomende groepen huishoudens en bedrijven in de jaren 2010 t/m 2012 gemiddeld in Nederland voor waterveiligheid, waterbeheer en watergebruik betalen. De methodiek is overeenkomstig die van de 'Atlas van de lokale lasten 2013, Monitor van de ontwikkeling van de lokale lasten op macro- en microniveau', die dit voorjaar voor het eerst door het COELO is uitgebracht. Alle bedragen zijn in prijspeil van 2012 en inclusief BTW. In de kosten van drinkwater voor huishoudens en bedrijven is ook de belasting op leidingwater meegenomen. Gemeentelijke precariobelasting op drinkwaterleidingen is in de gepresenteerde cijfers niet opgenomen. Huishoudens in de circa veertig heffende gemeenten betalen via hun drinkwaternote jaarlijks 3 tot 40 euro extra. De onderliggende gegevens zijn door het COELO aangeleverd.

De volgende groepen van huishoudens en bedrijven zijn in beeld gebracht:

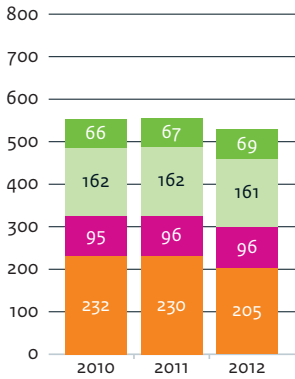
Meerpersoonshuishouden wonend in een huurwoning

Huishouden van drie personen met een drinkwaterverbruik van 137 m³ en afvalwater met een vervuilingswaarde van drie vervuilingseenheden⁴.

Meerpersoonshuishouden wonend in een koopwoning

Huishouden van drie personen in een koopwoning van gemiddelde WOZ-waarde, met een drinkwaterverbruik van 137 m³ en afvalwater met een vervuilingswaarde van drie vervuilingseenheden.

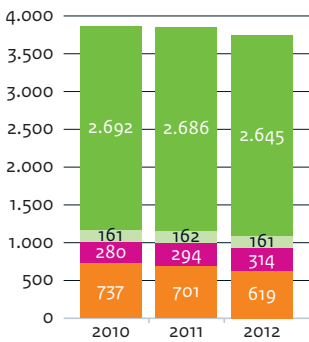
4 Eén vervuilingseenheid is de hoeveelheid en vuilast van het afvalwater dat gemiddeld in een jaar door een persoon wordt geloosd.

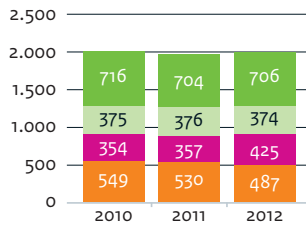
Meerpersoonshuishouden huurwoning

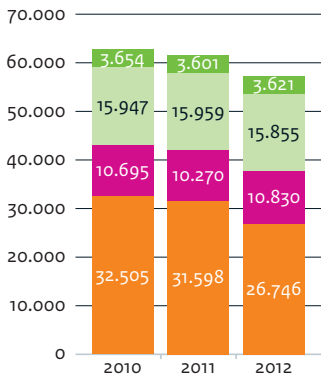
Meerpersoonshuishouden koopwoning

Agrarisch bedrijf

Groothandel

Productiebedrijf voedingsmiddelen

- heffingen watersysteem en wegen waterschap
- zuiveringsheffing
- rioolheffing
- drinkwaterkosten

Figuur 6.6 Lastendruk bij vijf veel voorkomende groepen huishoudens en bedrijven in euro's per jaar, prijspeil 2012

Agrarisch bedrijf

Bedrijf met opstallen van 400.000 euro WOZ-waarde, veertig hectare niet-bebouwde grond, waterverbruik van 500 m³ en afvalwater met een vervuilingswaarde van drie vervuilingseenheden.

Groothandel

Bedrijf met pand met WOZ-waarde van 2.400.000 euro, een waterverbruik van 300 m³ en afvalwater met een vervuilingswaarde van zeven vervuilingseenheden.

Productiebedrijf voedingsmiddelen

Middelgroot bedrijf met een WOZ-waarde van 12.000.000 euro, een waterverbruik van 30.000 m³ en afvalwater met een vervuilingswaarde van driehonderd vervuilingseenheden.

Over het algemeen geldt dat de lastendruk als gevolg van de rioolheffing van de gemeenten en zuiverings-, watersysteem-, wegen- en verontreinigingsheffingen van de waterschappen zich sinds 2010 rond inflatieniveau ontwikkelt. De kosten van drinkwater laten van 2011 op 2012 een forse daling zien, die voor een groot deel verklaard kan worden door het afschaffen van de rijks-grondwaterbelasting voor de drinkwaterbedrijven. Zoals afgesproken tussen de sector en de staatssecretaris van Financiën is het financiële voordeel van de afschaffing teruggegeven aan de drinkwaterconsumenten.

Bijlage

Ontwikkeling lastendruk en tarievenoverzicht waterschappen

In de uitgave ‘De waterschapsbelastingen in 2013’ van de Unie van Waterschappen wordt uiteengezet waarom de waterschappen belasting heffen en wat ze ermee doen.

In deze bijlage wordt daaruit een overzicht overgenomen van de procentuele stijging van de lastendruk⁵ per waterschap voor drie profielen van standaardsituaties (zie figuur b.).

Deze profielen zijn:

- Meerpersoonshuishouden met een koopwoning met een waarde van 200.000,= euro;
- Agrarisch bedrijf met opstallen met een WOZ-waarde van 240.000,= euro en 25 hectare grond en drie vervuilingseenheden;
- Een middelgroot metaalbedrijf met een WOZ-waarde van 12.000.000,= euro en 450 vervuilingseenheden.

Bovendien zijn overzichten opgenomen van de tarieven die de waterschappen in 2013 hanteren (bron: Unie van Waterschappen, De Waterschapsbelastingen in 2013, maart 2013).

Figuur a. Waterschappen

5 De tariefstijging is gecorrigeerd voor de waarden van gebouwen. Deze cijfers zijn niet gecorrigeerd voor inflatie.

Basistarieven watersysteemheffing

Waterschap	Basistarieven watersysteemheffing				Eventuele tariefdifferentiatie Als het belang van het watersysteembeheer voor bepaalde onbebouwde en bebouwde onroerende zaken duidelijk afwijkt van dat van andere onroerende zaken, kan het waterschapsbestuur de tarieven differentiëren, dat wil zeggen lager of hoger vaststellen
	Ongebouwd in € per ha	Natuur in € per ha	Gebouwd % WOZ-waarde	Ingezetenen in € per huishouden	
Aa en Maas	59,44	2,50	0,03344	54,00	75% korting voor buitendijks gelegen (ongebouwd)
Amstel, Gooi en Vecht	60,69	6,08	0,01556	93,24	
Brabantse Delta	39,84	1,93	0,02860	45,90	100% toeslag voor wegen (ongebouwd)
De Dommel	35,31	1,33	0,01647	34,50	30% korting voor gelegen in waterberging (ongebouwd)
De Stichtse Rijnlanden	63,68	4,83	0,02270	63,79	
Delfland	105,03	4,59	0,02180	117,94	400% toeslag voor wegen (ongebouwd)
Fryslân	40,16	4,51	0,05663	72,08	75% korting voor buitendijks gelegen; 25% korting voor gelegen in waterberging (ongebouwd); 50% toeslag voor gelegen in bemalen gebied (ongebouwd)
Groot Salland	71,72	2,62	0,04790	65,17	75% korting voor buitendijks gelegen
Hollands Noorderkwartier	86,16	4,88	0,04910	83,94	75% korting voor buitendijks gelegen; 100% toeslag voor wegen (ongebouwd)
Hollandse Delta	80,23	3,94	0,03560	86,70	75% korting voor buitendijks gelegen; 100% toeslag voor wegen (ongebouwd)
Hunze en Aa's	49,08	3,41	0,05186	57,40	75% korting voor buitendijks gelegen; 100% toeslag voor wegen (ongebouwd)
Noorderzijvest	51,33	3,54	0,05235	56,13	75% korting voor buitendijks gelegen
Peel en Maasvallei	33,45	2,32	0,02927	44,54	250% toeslag voor wegen (ongebouwd)
Reest en Wieden	55,14	2,12	0,04820	102,01	
Regge en Dinkel	48,50	3,36	0,03670	50,13	75% korting voor gelegen in waterberging (ongebouwd); 100% toeslag voor wegen (ongebouwd)
Rijn en IJssel	34,24	1,44	0,02760	37,60	75% korting voor buitendijks gelegen
Rijnland	72,00	4,00	0,01754	90,40	100% toeslag voor wegen (ongebouwd)
Rivierenland	64,94	4,04	0,03740	72,43	50% korting voor buitendijks (ook voor natuur); 100% toeslag voor wegen (ongebouwd)
Roer en Overmaas	25,53	2,36	0,02011	35,68	400% toeslag voor wegen (ongebouwd)
Scheldestromen	52,77	4,16	0,04762	69,38	
Schieland en de Krimpenerwaard	105,38	3,31	0,02310	79,33	75% korting voor buitendijks gelegen
Vallei & Veluwe	29,51	1,88	0,01770	45,49	50% toeslag in bemalen gebied (ongebouwd); 100% toeslag voor wegen (ongebouwd)
Velt en Vecht	63,29	1,38	0,04803	64,00	75% korting voor buitendijks gelegen
Zuiderzeeland	75,31	7,27	0,05190	68,17	

Tarieven zuiveringsheffing, verontreinigingsheffing en heffing wegenbeheer*

Waterschap	Zuiveringsheffing en verontreinigingsheffing in € per v.e.	Wegenbeheer			
		Ongebouwd in € per ha	Natuur in € per ha	Gebouwd % WOZ- waarde	Ingezetenen in € per huishouden
Aa en Maas	45,00				
Amstel, Gooi en Vecht	54,00				
Brabantse Delta	51,70				
De Dommel	46,44				
De Stichtse Rijnlanden	57,44				
Delfland	89,40				
Fryslân	53,81				
Groot Salland	50,93				
Hollands Noorderkwartier	52,64	17,39	0,78	0,01125	35,18
Hollandse Delta	49,68	14,75	0,77	0,00640	12,74
Hunze en Aa's	72,74				
Noorderzijlvest	62,62				
Peel en Maasvallei	49,35				
Reest en Wieden	61,74				
Regge en Dinkel	47,51				
Rijn en IJssel	43,43				
Rijnland	52,38				
Rivierenland	52,75	8,20	1,02	0,01265	39,01
Roer en Overmaas	49,73				
Scheldestromen	53,13	9,70	0,77	0,00880	12,76
Schieland en de Krimpenerwaard	56,56	34,27	1,77	0,02820	47,18
Vallei & Veluwe	48,54				
Velt en Vecht	58,60				
Zuiderzeeland	57,77				

* Waterschap Scheldestromen brengt de kosten voor het wegenbeheer samen met die voor het watersysteembeheer via de watersysteemheffing in rekening. In formele zin stelt het waterschap dan ook geen aparte tarieven voor het wegenbeheer vast. Om een betere vergelijkbaarheid met de andere waterschappen te creëren zijn in bovenstaande overzichten wel aparte 'tarieven' voor de watersysteem- en wegenheffing van Scheldestromen vermeld.

Afkortingen en begrippen

AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
BARRO	Besluit algemene regels ruimtelijke ordening
BAW	Bestuursakkoord Water (2011)
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
COELO	Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden
DLG	Dienst Landelijk Gebied
GGOR	Gewenst Grond- en Oppervlaktewater Regime
Green Deal	Overeenkomst van overheid en bedrijfsleven om groene groei te realiseren
GRP	Gemeentelijk Rioleringsplan
HWBP	Hoogwaterbeschermingsprogramma
IBA	Individuele Behandeling van Afvalwater
IenM	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
IPO	Interprovinciaal Overleg
KRM	Kaderrichtlijn Mariene Strategie
KRW	Kaderrichtlijn Water
MAIAW	Maatschappelijke Innovatie Agenda Water
MIRT	Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport
NBW	Nationaal Bestuursakkoord Water
NURG	Nadere Uitwerking Rivierengebied
NWP	Nationaal Waterplan (2009-2015)
ORBP	Overstromingsrisicobeheerplan
OSPAR	Verdrag ter bescherming van het mariene milieu (Oslo-Parijs, 1992)
STOWA	Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer
TKI	Topconsortia voor Kennis en Innovatie
UvW	Unie van Waterschappen
VEWIN	Vereniging voor Waterbedrijven in Nederland
VIBEG	Visserij In Beschermde Gebieden
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
WMCN	Watermanagementcentrum Nederland

Colofon

Water in beeld 2012 is een uitgave van het ministerie van Infrastructuur en Milieu, in samenwerking met de partners in het Bestuurlijk Koepel Overleg (samenwerkingsverband tussen Rijksoverheid, Interprovinciaal Overleg, Unie van Waterschappen en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten) en de Vewin.

Meer informatie kunt u vinden op:

www.rijksoverheid.nl/ministeries/ienm en op www.helpdeskwater.nl

Hier kunt u ook een pdf-versie downloaden.

Tekstredactie

Gerard Haverkamp, Alphen aan den Rijn

Vormgeving, cartografie en realisatie

Mijs Cartografie en Vormgeving, Rotterdam

Infographics

Rikkers Infographics, Den Haag

Fotografie

De wassende maan, Noordwaard (cover). Landart door Paul de Kort. Fotografie: Con Mönnich – Monitoring (4). Beeldbank Rijkswaterstaat – Strand (9), Beeldbank Rijkswaterstaat – Leerlingen van Basisschool 't Tilletje uit Warder werken mee aan praktijkonderzoek Dijken op veen (15). HHRS Hollands Noorderkwartier. Fotografie: Dirk Jongejans – Nutrijet, injectie van meststoffen direct in het watergeefstelsel (20). Priva – RWZI Epe zuivert met aërobe bacteriën (Nereda-technologie) (23). Waterschap Veluwe – Hondsbroeksche Pleij (57). Beeldbank Rijkswaterstaat – Laboratorium (62). Wetsus watertechnologie – Snijkopzuiger Ursa (71). Koninklijke Boskalis Westminster B.V. – WISP 3, Optisch meetinstrument waterkwaliteit (75). Water Insight.

Drukwerk

Samplonius & Samplonius, Berkel en Rodenrijs

ISSN-nummer: 1388-6622

Den Haag, mei 2013